

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 11

Broj 1

Januar 2018

Dore Gold

Da li je istina da su UN stvorile Izrael?

*Sedamdeset godina od Rezolucije 181.
Generalne skupštine UN*

Približavamo se 70-toj godišnjici Rezolucije 181 Generalne skupštine UN-a, poznatoj kao *Partition Plan* koji je usvojen 29. novembra 1947. Često se pogrešno tvrdi da su Ujedinjene nacije stvorile državu Izrael uz pomoć Rezolucije 181. To je potpuno netačno.

Rezolucija 181 UN prihvatila je ideju koja se pojavila u vezi sa Balfurovom deklaracijom iz 1917. godine i mandatom Lige naroda iz 1922. godine, ali sada se eksplicitno traži stvaranje nezavisne jevrejske države pored jedne arapske države. Da li je Rezolucija 181 pre 70 godina imala međunarodni legitimitet za traženje državnosti? To je bio moralno značajan potez, ali kao i sve rezolucije Generalne skupštine UN-a ne i pravno obavezujuće.

Ono što je utvrdilo stvaranje Izraela nije bio akt Ujedinjenih nacija. To što je, zapravo, uspostavilo državu Izrael je Deklaracija o nezavisnosti od strane prvog izraelskog premijera Davida Ben-Guriona, 15. maja 1948. godine. Do danas, ono što uspostavlja državu nije akcija UN, iako se tome nada Mahmud Abas. Ako pogledate nedavno uspostavljene zemlje - Istočni Timor, Kosovo, Južni Sudan - sve su uspostavljene proglašenjem nezavisnosti njihovih lidera. U Kurdistanu nije bilo proglašenja nezavisnosti. I tako Kurdi nemaju nezavisnu državu.

Rezolucija 181 sadrži veoma važan deo koji poziva na internacionalizaciju Jerusalima, stvarajući odvojeni entitet poznat na latinskom kao *corpus separatum*. Ovo nije samo pitanje za istoričare, jer je predlog za internacionalizaciju, sadržan u Rezoluciji 181, nastao da se rasvetljava tokom godina. Na primjer, 1. marta 1999. godine, nemački ambasador u Izraelu

napisao je poruku Ministarstvu spoljnih poslova Izraela, u kojoj je navedeno da će osnova za bilo kakvo rešenje pitanja Jerusalima biti *corpus separatum* iz 1947. godine, iz Rezolucije 181. Nemačka je tada predsedavala Evropskom unijom, tako da to nije bilo samo mišljenje jedne zemlje, već se može predstaviti kao mišljenje svih evropskih država.

Ubrzo posle toga počela je kampanja Ujedinjenih nacija kojom su poziva oživljavanje Rezolucije 181, koju je predvodio palestinski posmatrač Naser al-Kudva. Zapravo, Jaser Arafat je bio u sedištu UN-a, u poseti generalnom sekretaru Kofiju Ananu. Kada sam to vidio, kao ambasador Izraela u to vrijeme, obratio sam se predsedniku Benjaminu Netanjahuu i ministru inostranih poslova Arijelu Šaronu za instrukcije. Sećam se kao je da to bilo juče.

Šaron mi je rekao: "Vratite se na govor Ben-Gurion-a u Knesetu od decembra 1949. godine, jer je Ben-Gurion jasno stavio do znanja da su te klauzule iz Rezolucije 181, koje se pozivaju na internacionalizaciju Jerusalima, postale nevažeće." Zašto su postale nevažeće? Zašto je to bila odgovarajuća reakcija? Zbog toga što su UN htele da preuzmu odgovornost za Jerusalem kroz Rezoluciju 181, ali kada su vojske arapskih država napale upravo izglasanu državu Izrael, stavili Jerusalem pod opsadu i bombardovali Stari grad sa artiljerijskih pozicija u blizini Betlehema na istoku i na sjeveru, UN nisu učinile ništa. Kao što je Ben-Gurion izjavio u svom govoru u izraelskom Knesetu decembra 1949, "Ujedinjene nacije nisu podigle prst".

Kao rezultat toga Ben-Gurion je izjavio: "Ne može se smatrati da smo osnovani odlukom UN 29. Novembra 1947. godine, jer UN nisu posedovale bilo kakvu moralnu silu i nisu uspele da sprovedu sopstvenu odluku". Potom je podsetio UN: "Ljudi koji su verno poštovali 2.500 godina zakletvu na obalama reka Vavilonskih da ne zaborave Jerusalem - ovaj narod se nikada neće pomiriti razdvajanjem Jerusalima". Jerusalem mora postati deo Izraela.

Osam dana kasnije Ben-Gurion je izjavio da "za državu Izrael uvek postoji i uvek će imati samo jedan glavni grad - Večni Jerusalem". Ben-Gurion se nije bavio lokacijama ambasada. U decembru 1949. Prese-

lio je prestonicu Izraela iz Tel Aviva u Jerusalem, baš kada se ponovo rodila jevrejska država.

Ambasador Dore Gold je od 2000. godine radio kao predsednik Jerusalimskog centra za javne poslove. Od juna 2015. do oktobra 2016. bio je generalni direktor Ministarstva inostranih poslova Izraela. Ranije je bio savetnik za spoljnu politiku premijera Benjamina Netanjahua, izraelski ambasador u UN-u (1997-1999) i savetnik premijera Ariela Šarona.
JCPA

Gornja slika: Ivan Ninić na telavivskom aerodromu 1989.

Donja slika: Ana Šomlo i Ivan Ninić kod Zapadnog zida (Zida plača) za vreme Prve intifade

Ivan Ninić

Jerusalim, bojno polje memorije

Jerusalim, grad na putu od Zemlje ka Nebu, nalazi se u centru sveta - na središtu tri kontinenta, Evrope, Azije i Afrike. Davno je rečeno da nije u stanju ništa da proizvodi, sem religije i ratova. Jerusalem je stešnjen između Arabijske pustinje i istočnog Mediterana, na putanji velikih civilizacija mesopotamskih, nilskih i egejskih. Stare sage pričaju da je grad osnovao sveštenik i kralj Melhisedek, savremenik Avrahamov, pre 5.000 godina. Grad se zvao Salem ili Talem i varijanta te osnove se pojavljuje u mnogim jezicima i narodima: Salem, Šalem, Jerušlem (aramejski), Urišlem (starosirijski), Urisalem (asirski), Jerušalajm (hebrejski), Jerusalem (u latinskom Starom zavetu), Hierosalem (u Novom zavetu). Rimljani su ga prekrstili u Aelia Kapitolina, a Arapi u El Makadaš, no u poslednje vreme ga zovu El Kuds. U doba Isusa Navina Jerusalemom su vladali Jevusiti, a grad se zvao Jevus. Savremeni izraelski pisac Amos Elon nazvao je Jerusalem bojnim poljem *Memorije*.

Značenje reči *salem* je mir. Ali taj grad se seća svega više od mira. Osvajali su ga Asirci, Vavilonci, Persijanci, Egipćani, Grci, Rimljani, Vizantijci, Arapi, Krstaši, Turci, Britanci. Preživeo je 36 ratova, spaljen je do temelja sedamnaest puta, a osamnaest puta je nanovo gradjen.

Međutim, nijedan od osvajača ga nije proglasio glavnim gradom, sem kralja Davida pre 3.000 godina, a puni sjaj prestonica je dobila za vreme kralja Solomona. Jerusalem, prestonica Memorije, je doživeo najdužu ljubav na svetu. Traje 2.000 godina, od pada pod rimsku okupaciju do nanovo ujedinjenog grada 1967. godine.

Sredinom 19. veka Jerusalem je siromašni, prašnjavi, provincijski turski grad. Ima više ruševina od kuća. U gradu od oko 15.000 stanovnika (7.000 Jevreja, 5.000 muslimana i 3.000 hrišćana) govorilo se četrdesetak jezika. Oko pedeset raznih nacionalnosti i religioznih grupa živelo je u svojim odvojenim kvartovima i zajednicama, molili se u posebnim hramovima, danju živeći na bazaru, a noću skrivajući se iza gvozdениh kapija i visokih zidova, strahujući od lopova.

U stvari, ceo Jerusalem je bio jedna ogromna bogomolja. Za muslimane je taj grad bio po verskom značaju iza Meke i Medine u Arabiji. Bio je važan

zato što se, po legendi, Muhamed sa brda Morija, u snu, na svom konju El Buraku, popeo na nebesa. Međutim, u pisanim dokumentima nema podataka da je on ikada posetio Jerusalim. Za njegova života ovim podnebljem je vladala Vizantija. Arapi su osvojili Jerusalim 637. godine, pet godina nakon Muhamedove smrti.

Hrišćanstvo gleda Jerusalim kroz tekstove Jevanđelista. To je mesto Isusove smrti i uskrsnuća. Sveti Petar je Rim proglasio Večnim gradom. Tek nakon Reformacije Jerusalim postaje sveto mesto za katolike.

Jevrejskim vernicima Jerusalim je oduvek bio grad koji im je Bog obećao. Domovina njihove prošlosti i budućnosti. Dok su muslimani obrađivali zemlju i živeli od bazara, hrišćani negovali svoje vrtove oko manastira, Jevreji su se samo molili. Rabini ih nisu učili da rade, jer to ni sami nisu naučili. Govorili su: "Bolje je živeti kao siromašan u ruševinama Svete zemlje, nego u nekoj palati u izgnanstvu". Na stotine pobožnih Jevreja, tačnije 492, mahom deca i žene, prešlo je u Jerusalimu u hrišćanstvo u 19. veku, da bi se prehranili u hrišćanskim manastirskim kuhinjama.

Nijedan grad na svetu nije doživeo tolika razaranja kao Jerusalim. Ali, dok je zemaljski grad bio u ruševinama, nebeski je rastao i dobijao međunarodni ugled. Nakon što je 1838. godine Velika Britanija otvorila konzularno odeljenje u Jerusalimu, petnaestak država je pošlo njenim stopama. Strane države su otvarale niz obrazovnih ustanova i manja preduzeća koja su davala mogućnost zapošljavanja lokalnom stanovništvu. Turska, koja je vladala tim prostorom, najmanje je bila zainteresovana za modernizaciju Palestine. Vremenom, strane zemlje, naročito velike sile, shvatile su važnost položaja Jerusalima i u geopolitičkom smislu. Uporedo s tim povećao se interes za sveta mesta. Nije bilo u sukobu samo zapadno hrišćanstvo sa istočnim, već su svoj kolač u "čuvanju" svetih mesta tražile jermenska, koptska, abisinska, sirijska i druge crkve. Najizrazitiji zahtevi izražavali su se u vidu prava na zaštitu i promociju crkve Svetog Groba. Svaki deo ovih mesta bio je podeljen i iznajmljen brojnim hodočasniciima. Posete su naplaćivane. Posetioci su, nakon toga, najčešće bili opljačkani iza ugla.

Prisustvo srpske crkve u Svetoj zemlji datira još iz dobra dinastije Nemanjića. Nakon hodočašća Svetog Save, mnogi monarhi i monasi posećivali su jevanđelske krajeve.

Hrišćanstvo je izgubilo kontrolu nad jerusalimskim svetim mestima u 13. veku, naletom Mameluka. Tanka nit neislamskog prisustva trajalo je sve do 19.

veka, kada su strane zemlje osvajale Jerusalim drugom, ne ratnim sredstvima. Nicala su razna društva za zaštitu svetih mesta i arheološka istraživanja. Francuska je pojačala svoj interes nakon Napoleovog pohoda na Bliski istok, a Engleska posle otvaranja Sueckog kanala 1869. godine. Zanimanje za Bliski istok se povećava. Jevrejski filantropi, među kojima Moses Montefiore i baron Edmund de Rotčild, otvaraju fime i škole. Ultraortodoksni Jevreji nastoje da po svaku cenu spreče podizanje sekularnih obrazovnih ustanova.

Američki profesor teologije, Edvard Robinson, dolazi u Palestinu u prvoj polovini 19. veka i postaje rodonačelnik arheoloških istraživanja svetih mesta. Proučio je na hiljade zaboravljenih biblijskih lokacija, upoređujući antičke toponime sa arapskim nazivima. Između ostalog, otkrio je i tvrđavu Masadu, koju je daljnjim istraživanjima donelo svetsku slavu izraelskom generalu i arheologu Jigalu Jadinu. Možda je najekskluzivnije Robinsonovo otkriće pravo mesto sahrane Isusa Hrista. Po tradiciji, locirano je u crkvi Svetog groba, u okviru takozvanog Drugog zida jerusalimskog. Robinson, međutim, podseća da su mrtvi, po zakonu i prema Jevanđelju, morali da budu sahranjivani van gradskih zidina.

Prema istraživanjima britanskog generala Čarlsa Džordža Gordona to mesto je na brdu, van zidina jerusalimskih, blizu Damask-kapije.

Kraljica Viktorija naredila je 1865. da se u Vestminsteru otvori posebna "Jerusalimska soba" i osnivanje fonda za proučavanje Palestine, istraživanje arheologije, geologije, geografije, botanike, zoologije i meteorologije Svete zemlje. Objavila ekskluzivno izdanje *Biblije* sa fotosima čuvenog fotografa Fransisa Frita. Engleska Kraljevska vojna komanda počela je, tih godina, da obučava svoje inženjerijske jedinice za pustinjske uslove ratovanja.

I drugi evropski vladari zainteresovali su se za Svetu zemlju. Ruski car Aleksandar III kupilo je prostrano zemljište van jerusalimskih zidina. Grčko-pravoslavna crkva nije sa simpatijama gledala širenje uticaja Ruske pravoslavne crkve u tom prostoru.

Francusko prisustvo u Palestini osećalo se daleko pre Napoleonovih osvajanja. Franjevački red aktivan je u kontinuitetu od 1220. godine u Svetoj zemlji.

Oko 1880. godine, nakon pogroma u Rusiji, pojačano je doseljavanje Jevreja u Palestinu. Nešto ranije, Jevreji iz Jerusalima osnovali su u Petah Tikvi prvu jevrejsku poljoprivrednu naseobinu 1878. godine.

Jevreji su dolazili iz raznih enklava u svetu. Poznat je dolazak buharskih i afganskih bogatih Jevreja u Jerusalim u drugoj polovini 19. veka.

Čuvena engleska turistička kompanija *Tomas Kuk* štampa 1891. godine pod nazivom *Turistički priručnik za Palestinu i Siriju*.

Francuska kompanija izgrađuje godinu dana kasnije željezničku prugu na relaciji Jafa-Jerusalim.

Protomajstor turističkih vodiča, Karl Bedeker iz Lajpciga, objavljuje 1897. već četvrto izdanje vodiča *Palestina i Sirija*.

Nemačko prisustvo u Svetoj zemlji datira još iz vremena Krstaških ratova. Razne religiozne sekte, najčešće protestantske, evangelističke i templarske, bile su među najrevnosnijim čuvarima svetih mesta. Njihovi manastirski vrtovi su bili nezaboravna odmarališta putnika-namernika. Osnovali su i niz škola i bolnica za lokalno stanovništvo. Međutim, pojačani uticaj Nemačke u Palestini se istinski osetio posle posete Kajsera Vilhelma II 1898. godine. Nemački car je došao u Palestinu na nagovor osnivača cionističkog pokreta, Teodora Hercla. On je smatrao da bi nemački vladar umeo da nagovori turskog sultana, Abdula Hamida, da se palestinski deo Turske naseli evropskim Jevrejima. Oni bi podigli sociološku i kvalifikacionu stukturu tamošnjeg stanovništva i doprineli modernizaciji Bliskog istoka. Sultan je sa blagonaklonošću slušao kajsera, imajući u vidu nešto drugo: želeo je da pojača nemačko-turske odnose, da bi uspešnije parirao pojačanom pritisku evropskih velikih sila Engleske, Francuske i Rusije na prisustvo u Jerusalimu.

U istorijskim analizama zabeleženo je da su se i nemački car i Teodor Hercl zaprepastili izgledom Svete zemlje, posebno Jerusalima. Iz evropske metropolitenske sredine ovaj Sveti grad, pun bede, prošnjaka i prašine, činio im se beznadežnim gradom. Ipak, Hercl, vođen svojom vizijom, rekao je da će na tom tlu za pedeset godina nastati Jevrejska država. I zaista, 1948. godine je stvorena Država Izrael. Da li su najagilnije pristalice cionističke ideje dali sve od sebe da se Herclova ideja ostvari, ili je sve stvar viših sila, ostaće tajna.

Broj stanovnika Jerusalima se znatno povećao. 1910. godine grad ima skoro 74.000 žitelja: 47. 500 Jevreja, 10.000 muslimana i 16.500 hrišćana.

Uprkos savezu Nemačke i Tuske, Prvi svetski rat je bio izgubljen za ove zemlje i geopolitička slika sveta se u potpunosti menja. Engleske jedinice, na čelu sa generalom Alenbijem ušle su u Jerusalim 1917. godine. Arapske zemlje i istočna obala Mediterana podeljena je između pobednice Francuske i Engleske. Alenbi je obznanio čitavom čovečanstvu da će sveta mesta u gradu biti zaštićena prema postojećim običajima i verovanjima.

Pored svih bolnica, škola i istraživačkih ustanova, 1925. godine otvoren je Hebrejski univerzitet na

brdu Skopus, kraj Jerusalima. To je prva visokoškolska ustanova u Svetom gradu.

Ni u novoj političkoj konfiguraciji zemlje, Jerusalim nije izašao iz provincijske učmalosti. Nikada tamo nije zablistao velegradski sjaj, kao u drugim gradovima u tom delu sveta - Carigradu, Bagdadu, Aleksandriji, Bejrutu. Sveti grad je ostao velika bogomolja triju religija. Sigmund Frojd je 1930. pisao Albertu Ajnštajnu da ne može da ima simpatije za one koji baziraju religiju na ruinama zida iz vremena Heroda. Ahad Haam, jedan od vodećih cionista, govorio je o "strašnom zidu", misleći na Zid plača.

Odlukom Ujedinjenih nacija o podeli Palestine, Jerusalim je trebalo da se proglasi trećom, odvojenom, političkom celinom, pod međunarodnom kontrolom.

Međutim, uzburkana istorijska strujanja nametnula su druga rešenja. Nakon proglašenja Države Izrael, pet arapskih država, nezadovoljne odlukom Ujedinjenih nacija, napale su mladu jevrejsku državu. Posle smirenja ratnih sukoba istočni deo i staro gradsko jezgro Jerusalima pripale su Jordanu, a zapadni deo jevrejskoj državi. Tek je nakon Šestodnevog rata 1967. godine, ujedinjeni Jerusalim proglašen glavnim gradom Izraela.

Savremeni Jerusalim je prvi put u istoriji dobio velegradski izgled i duh. Otvoren je za sve religije, ali i za druge ljude dobre volje koji od života žele više nego istraživanja i prizivanja prošlosti.

makabijada.com 1979.

Hronologija Jerusalima iz veka u vek

Metalni period (4500-3200 *pre naše ere*)

Rano bronzano doba (3200-2220 pne)

- 2500 pne - prve kuće izgrađene na području današnjeg Jerusalima

Srednje bronzano doba (2220-1550 pne)

- 1800. pne - Izgradnja prvog gradskog zida

Kasno bronzano doba (1550-1200 pne)

- 1400. pne - Prvo pominjanje Jerusalima na Amarna tablicama

Prvo gvozdeno doba (1200-1000 pne)

- 1200. pne - Jerusalim osvojen od Knaanaca (Jebusejaca)

Drugo gvozdeno doba (1000-529 pne)

- 1000. pre naše ere - *Kralj David osvaja Jerusalim i*

proglašava ga glavnim gradom jevrejskog kraljevstva

- 960. - Davidov sin, kralj Solomon, gradi *Prvi jevrejski hram*

- 721. - Asirci osvajaju Samariju; izbeglice beže u

Jerusalim i grad proširuju ka zapadu

- 701. - Asirski vladar Senaherib osvaja Jerusalim

- 586. - Vavilonska vojna sila uništava Jerusalim i razara Prvi hram

Perzijski period (539-322 pne)

- 539. - Perzijski vladar Kir Veliki osvaja Vavilonsko carstvo, uključujući i Jerusalem
- 516. - Kir dozvoljava Jevrejima u vavilonskom egzilu da se vrate u Jerusalem; *Izgrađen Drugi hram*
- 445-425 - Nehemija obnavlja zidove Jerusolima

Helenistički period (332-141 pne)

- 332. - Aleksandar Veliki osvaja Judeju i Jerusalem
- 332-141. - Ptolomej i Seleukidi vladaju u Jerusalemu

Hašmonejski period (141-37 pne)

- 141. – Početak hašmonejske dinastije, Jerusalem se ponovo proširuje prema zapadu
- 63. - Rimski general Pompej osvaja Jerusalem

Irodski period (37- 70. nove ere)

- 37. - kralj Irod restrukturira Drugi Hram
- 30. – Rimljani razapeli Isusa Hrista u Jerusalemu

Rimski period (70 - 324)

- 70. - Rimske snage razaraju Jerusalem i uništavaju Drugi hram
- 135. - Jerusalem obnovljen kao rimski grad

Vizantijski period (324-638)

- 335. - Izgrađena crkva Svetog groba
- 614. - Persijanci osvajaju Jerusalem
- 629. - Vizantijski hrišćani osvajaju Jerusalem od Persijanaca

Prvi muslimanski period (638-1099)

- 638. - Kalif Omar ulazi u Jerusalem
- 661.-750. - Jerusalem pod Umajadskom dinastijom
- 691. - Kupola izgrađena na mestu *uništenih jevrejskih hramova*
- 750-974. - Jerusalem pod vladavinom abasidske dinastije

Krstaski period (1099-1187)

- 1099. - Prvi krstaši osvajaju Jerusalem

Ajjudidski period (1187-1259)

- 1187. – Kurd Saladin osvaja Jerusalem od krstaša
- 1229-1244. – Krstaši vraćaju Jerusalem dva puta

Period Mameluka (1250-1516)

- 1250. – Razaranje zidova Jerusolima, stanovništvo se brzo smanjuje

Otomanski period (1516-1917)

- 1517. - Osmansko carstvo zauzima Jerusalem
- 1538-1541. - Sulejman Veličanstveni obnavlja zidove Jerusolima

Britanski mandat (1917-1948)

- 1917. - Britanski osvajaju Jerusalem u Prvom svetskom ratu

Podeljeni grad (1948-1967)

- 1948. - osnovana Država Izrael, Jerusalem se deli između Izraela i Jordana

Današnje doba - Ponovno ujedinjenje Jerusolima 1967.

- 1967. - Izrael osvaja od Jordana istočnu deo Jerusolima. *Jerusalem je ujedinjen.*

Ni za jedan narod ili osvajača, sem za kralja Davida i Davida Ben-Guriona, Jerusalem nije bio glavni grad.

Izvor : "Hronološke referentne tačke". Bliski istok, januar-februar 1999.

Predrag Finci

Fotografije o Sarajevu

Fotografije kao znak jednog doba

Slika je spomenik, monument vlastitom životu. I fotografija je takva slika. U njoj je sačuvana osoba, život, vrijeme. Zato ljudi njima važne fotografije čuvaju u novčaniku, u medaljonu, na sigurnom mjestu. Stavljaju ih na nadgrobnu ploču. U okvir. Na zid, na stol. Slika je Sveto. Samo što je sveto, s fotografijom i reprodukcijom, postalo svakodnevno. O tome je davno pisao Walter Benjamin. Sada sam medij već pomalo stari, postaje naša navika, ali se otvaraju nova pitanja, koliko o prirodi fotografije, toliko i o nama samima.

Jedna od često fotografiranih zgrada je sarajevska Vijećnica. Ona ima stvarnu i simboličnu vrijednost. Ona je u funkciji, oko nje se događala povijest i sama je postala simbol kulture, znak uništavanog i dokaz obnove pogotovo "svečane fotografije"

Fotografija se uselila u svakodnevnicu na stranicama tiska i kao osobna fotografija. U svakom većem mjestu postojao je lokalni fotograf, a i u malima se pojavljivao neki od njih u doba blagdana ili na vašaru. Njih su oni slabijeg obrazovanja nazivali "slikarima". U Sarajevu je čuven bio Ivica Lisac (naslijedila ga unuka Vanja Lisac), čija je radnja dugo bila, a kasnije je unuka ponovo otvorila u Titovoj ulici. Njegove fotografije su bile znak jednog doba, ljudi koje je snimio slika dostojanstvene, zauvijek iščezle građanske srednje klase, za koje su stariji govorili da su "starosjedioci", a u moje vrijeme da su "gospoda", "gradska raja", a da djeca imaju "gradske face".

Sve naručene, a pogotovo “svečane fotografije” i retuširane, dotjerane i idealizirane fotografije raznih značajnih i slavni ljudi bile su “retuširane”, dotjerivane i idealizirane kada su ih radili oni koji su fotografiranim morali ili htjeli biti na usluzi, a postajale način karikiranja kada su ih radili njihovi protivnici ili oni koji su ih iz nekih, političkih, senzacionalističkih ili komercijalnih razloga, htjeli prikazati u drugačijem svjetlu. Naručitelj očekuje i ponekad agresivno zahtijeva da fotografija bude onakva kakvom bi on (ili ona) želio da bude. Hoće da na njoj vidi sebe kako sam sebe vidi i zamišlja. Ali, fotografija je posredovanje, a ne prenošenje, pogotovo ne prenošenje subjektivnog. Fotografija unutarnje učini vidljivim, a to se nekima baš i ne sviđa.

Sačuvane fotografije

Nebo je uvijek isto, trg uvijek drukčiji. Vječnost je mirna, život je pokret. Onaj koji se sjeća, zna čega nema. Trg je život, promjena, kazivanje, povijest, slika. Život koji odlazi, život koji dolazi.

Tu sam, pored tog trga odrastao. Tada se zvao Trg oslobođenja, sada Trg Alije Izetbegovića. Trg se promijenio, nije onakav kakav je bio u doba mog djetinjstva. Ne znam kako je prije toga izgledao, a naravno ni kako će izgledati. Dolje je nekada bio, kažu, kip kralja Aleksandra, onda u doba Drugog svjetskog rata njemački orao. Jedno vrijeme je sa strane bio kip majke s djetetom, stupovi ulaznih vrata pravoslavne Bogoslovije, mala fontana. Ničeg više od toga. Zato ja slici dodajem ono što je poslije nestalo. Gledam trg i dodajem mu ono što mu je oduzeto, vidim ga onakvim kakvim je ranije bio. A ono što je bilo još prije toga pokušavao sam zamisliti, pa prestao. Slika onoga što ranije nisam vidio čini me svjedokom; slika onoga što sam ranije vidio postaje podsjetnik, pa oni vremenšni često potvrđuju “Tako je bilo”, i onda dodaju, “ali ne baš sasvim tako”. Razlika između upamćenog i snimljenog uvijek postoji. Na staroj slici rekonstruiramo prošlo i uspoređujem ga sa sadašnjim.

Rijetke sačuvane fotografije stvaraju u nama predodžbu o prošlosti za koju smo čuli, ali je nismo vidjeli. U njima svjedočimo o razlici (promjeni), ali na njih ne gledamo s osjećajem ganuća, kakvo gajimo u pogledu na ono što smo znali, gdje smo nekada bili. Na starom snimku grada je ono što je bilo “prije nas”, dokaz naše vlastite povijesnosti i povijesne utemeljenosti.

Prve fotografije grada su dokumentiranje njegovog postojanja i imaju za cilj registriranje značajnih povijesnih, a kasnije turističkih mjesta, pa nije slučajno da su iz njih izrasle razglednice kao “prepoznatljivi”, a kasnije i karakteristični, lijepi i neobični znaci

mjesta. Zato su na njima najčešće značajne građevine, potom predjeli, a tek iza toga ljudi, često u “nacionalnim odorama”.

Stare fotografije nam potvrđuju stvarnost i postojanost naših uspomena. U pogledu na stare zgrade, uske uličice, iščezle parkove vraćamo se u naše vlastito prošlo, u nama bliski prostor koji potvrđuje da je naše vrijeme prošlo, ali dokazuje da je bilo i u nama još jest. Te stare slike ponekad budu uzrok nostalgije, razbude uspomene, obnove sjećanje na jedan prošli život, ali su istodobno kao fotografije nešto drugo od onoga što sada jest, i u pogledu tehnike, i stila, a i cjelokupnog “pogleda” na stvarno.

Ko ima prethodno iskustvo s pomoću fotografije se sjeća, s onim što pamti uspoređuje. Vidi pejzaž, a ne sliku. Slika ga potakne, pokrene uspomene, oživi druge slike: tu je ranije bio crkveni zid, preko puta, na drugoj strani slastičarnica, do nje tržnica... Koji pejzaž tek sada, na fotografiji po prvi put vidi, zamišlja kakav taj kraj sada jest, sebi ga predočuje. Svaki pomoću fotografije priziva sliku stvarnog. Zato od fotografije očekuje “realističnost”, ali s njom ponovo postaje aktivna imaginacija, koja dopunjuje ono što nije na slici, “aktivira” zaustavljenu sliku.

Slike Vijećnice

Jedna od često fotografiranih zgrada je sarajevska Vijećnica. Ona ima stvarnu i simboličnu vrijednost. Ona je u funkciji, oko nje se događala povijest i sama je postala simbol kulture, znak uništavanog i dokaz obnove. Slika Vijećnice je mješavina slika: ona je slika vlasti, političkih promjena, ljepote, atentata, zločina, uništene biblioteke, obnove, slika svega toga. Slika povijesti i sadašnjosti.

Gradska vijećnica u Sarajevu je odavno postala biblioteka. Onda je u ratu pogođena granatom s Pala, spaljena, gotovo uništena. Onda su tu počeli, u znak solidarnosti i pijeteta, umjetnici priređivati svoje koncerte i izložbe, koje su otvarali ili o njima pisali listom ljevičarski intelektualci. Nekadašnji centar moći postao je srušeno mjesto, metafizički centar izvan svog društvenog i povijesnog konteksta. Takve su bile i fotografije: na jednoj violončelist Vedran Smajlović u srušenom enterijeru biblioteke, na drugoj slavni kipar u njenom truhu izlaže svoja djela (Foto: Almin Zrno). Onda se slika Vijećnice, na stotu godišnjicu od početka Prvog svjetskog rata, počela ponovo pojavljivati u svim novinama, slika na kojoj vidimo Ferdinanda i Sofiju kako silaze niz stepenice. Slika je u svim europskim novinama opet ista, kao da Vijećnica nikada nije gorjela. Tu je, zar ne, počeo rat koji je Europi bio uistinu značajan, a ne tek neki “regionalni sukob”. Onda su slikali obnovljenu Vijećnicu.

U svakom gradu postoje “značajna mjesta”, simboli grada, njegove oznake, centri, legitimacija jednog života. U mnogim filmovima gledamo razglednice Rima, Pariza, Londona, gledamo najpoznatija turistička mjesta kao karakteriziranje, opisivanje, identifikiranje grada. Poznate građevine i mjesta su “ponos grada”, njegove atrakcije, njegova “značajna mjesta”. I iz svog mjesta drugima kazujemo o onim koja su simbol mjesta, a pamtimo ona koja su nama značajna.

Postoje i mjesta koja nisu nikada snimljena, a ipak pripadaju osobnim “snimcima”, uspomename, našoj slici. Razlika između znamenitih i neznanih (ili ne baš naročito poznatih) mjesta je razlika između razglednica i slika stvarnog. Potonja je “tajna” slika grada ili, češće, slika intimne povijesti. Za prosvijećenog stanovnika grada poznata mjesta, turistička mjesta i znamenitosti jesu znana povijest njegovog grada, ali su ta mjesta i nešto što tom stanovniku osobno pripada, jer je s njima odrastao, u njihovoj blizini formirao osobni život. One “turističke” dotjerane snimke, kao i svaka druga, imaju u sebi i “stajalište fotografa”, pa dakle nisu naprosto “objektivna” slika, iako mogu postati predodžba i “podsjetnik” na ono što jest ili što je bilo.

Iskustvo fotografije u filmu

"Stradanje Ivane Orleanske" Carla Theodora Dreyera

Slika je ikona, vječno, fotografija je trenutak, prolazno. Razglednica je poruka, a kasnije, kada se snimljeni kraj promijeni, nostalgija. Dizajn je prodaja, potrošnja, uskoro potrošeno i prošlo i tek oni vrhunski steknu status umjetničkog djela i postanu slika jednog vremena. Fotografija je svjedočanstvo. Umjetnost svjedočenja. Umjetnost gledanja i viđenja. Ona je uistinu preuzela primat i zbog svoje rasprostranjenosti i zbog svoje zastupljenosti i sveprisutnosti. Ona je postala slika Drugog i fotografa samog.

Medij “novog svijeta”. Neslućene mogućnosti fotografije. Ponekad zastrašujuće mogućnosti. Američka vojna fotografkinja Hilda Clayton je 2. VI 2013. u provinciji Laghman, fotografirala svoju smrt. Svijet je

postao “snimljeni svijet”. U takvom svijetu živimo, u takvom svijetu umiremo. Sve je snimljeno, sve je predano pogledu, sve registrirano (“Vidim da vam se ne sviđa ručak” - kaže konobar gostu u restoranu - “Da vam se svidio, slikali biste ga”). Velikom broju ljudi je sada fotografiranje svakodnevna navika. Bilo je i ranije mnogo velikih, značajnih uradaka, kojima se nije znao autor. A ljudima uglavnom nije ni važno što fotografija nije potpisana ukoliko im je značajna kao fotografija. Ukoliko im “govori”, pokazuje ono što ih zanima.

Slika je jezik. Ona je naš osnovni način komuniciranja, od opisa prvobitnih gestualnih jezika, hijeroglifa, opisa u literaturi, ikona, značajnih događaja, portreta i pejzaža, do današnjih mobilnih, “pametnih” telefona koji sve bilježe i emoticoni koji su indicacija emocionalne reakcije, opis osjećaja, a zamjena za riječ. Fotografija osobe je bolji njen opis od najboljeg verbalnog opisa, razglednica je davno postala informacija o mjestu iz kojega se javljamo, a lik vladara je oduvijek bio način njegova prisustva među svojim podanicima. Sve što je značajno sada je snimljeno. Slika je zamijenila pisanu i izgovorenu riječ. Bilježimo sve što nam je značajno i zanimljivo okom kamere. Slika prezentira cjelinu objekta. Ne mora biti opisan. Jednostavno biva pokazan. Ali, je li dovoljno vidjeti da bi se razumio “sadržaj” viđenog? I ako jest, kada i pod kojim uvjetima se to događa?

Promjene u umjetnosti

Što je fotografija? I što mi s njom vidimo? Čeznja za slikovnicom, u kojoj je sve jasno, lako shvatljivo, pregledno i poželjno, čeznja koja ostaje prisutna u svakoj osobi koja je sklona vizualnoj kulturi? Ili je u pitanju iskonska potreba za vizualiziranjem ljudskog iskustva, a sada obogaćeno mogućnošću da ono zorno bude predočeno drugima i trajno sačuvano?

“Povuci se u sebe i gledaj. To je jedino oko koje vidi moćnu Ljepotu”. Tako zapisuje Plotin u svojim “Eneadama”. Ova je misao karakteristična misao tradicionalne metafizike i bit će varirana kroz cijelu duhovnu povijest. Njena poduka je jednostavna: u osobi je dubina, istina, Bog. Što je izvana, nije bitno. Tu počinje muka svih predstavljajčkih umjetnosti, glume, scene, slikarstva, a potom i fotografije, koja je samo “vanjsko”. U njima nema “dubine”, oni su samo “slika realnosti”, “reportaža”. A zapravo je to samo još jedna od zabluda s kojom je trebalo raskinuti. Baš kao što je filozofija nakon Descartesa pokazala međusobnu uvjetovanost duše i tijela, tako su i novi mediji, u koje svakako spada i fotografija, pokazali vezu vanjskog i unutarnjeg, vidljivog i nevidljivog, “površine” i “dubine”.

Tko ne razumije promjene u umjetnosti, tko ne prihvaća nove umjetnosti i odbija promjene u tradicionalnim umjetnostima, ne razumije prirodu ljudske osjetilnosti, stvaralaštva i prirodu same umjetnosti. Jer

naša osjetilnost je promjena i uvijek nova, uvijek drugačija i kao iskustvo i kao njegovo artikuliranje. Baš kao što je promjena bit bivanja bića.

Dva filma

Ovdje spominjem i nekoliko filmova, jer iskustvo filma uvijek ima dodira sa fotografijom. Najprije dva koji stoje u vezi sa fotografijom, a ni jedan na izravni način, na onaj način na koji je to recimo u "Blow-Up" Antonionia ili nekim drugim filmovima u kojima je fotografija dio radnje ili predmet intrige u filmskoj priči. Prvi film je "Stradanje Ivane Orleanske" Carla Theodora Dreyera (1928.), drugi "Boja nara" Paradžanova. Dva stara filma, od kojih je prvi gotovo vršnjak fotografije, a drugi nastao u doba kada se film uveliko shvaćao kao montaža, brzina, dinamika. A oba su u stilskoj vezi sa fotografijom.

"Vampir"

To pokazuje svaki kadar u Dreyerovom filmu: krupne oči Ivanine, njen pogled koji se podiže prema križu, plamen koji je opkoljava... Carl Dreyer je stvarao samo vrhunska umjetnička djela i bio jedan od onih koji je pokazao i dokazao da je film umjetnost. Za njegov film "Vampir" (1932) Alfred Hitchcock je rekao da je to jedini film koji treba vidjeti dva puta. Dreyer je napravio malo filmova, ali mu je svaki odličan, od prvog do posljednjeg. Za njegovu "Stradanje Ivane Orleanske" kritičari jednodušno tvrde da je najbolji film o ovoj francuskoj legendarnoj junakinji. U filmu je ostvarena i jedna od najboljih ženskih uloga na filmu svih vremena, ali se glumica, koja se zvala Maria Falconetti, iz nekih razloga više nije pojavila na filmu. Ovaj dinamični film je lijep u svakom kadru, koji se kroz niz dramatičnih sekvenci kao plamen podižu ka uništenju protagonistkinje i kraju samog procesa, a i filma. Drama pokrenute umjetnosti grafike.

"Boja nara" je drugi film koji ovdje spominjem. Zaboravljamo sve, pa i velike filmove. Kao da je našem vremenu oduzeta sposobnost pamćenja, a i sjećanja, one osobine na kojima je izrasla umnost Platona i njegovih duhovnih potomaka. Kada bih danas rekao Sergej Paradžanov, koliko bi ih znalo o čemu ja to? A njegov film "Sjenke zaboravljenih predaka" jedan je od najvećih, a ipak slabo znanih

filmova. U njemu Paradžanov ujedinjuje elemente folklora, narodne mitologije, egzotike, u njemu priziva njemu tako bliske pejzaže i priču o onima kojih više nema, a još su tu. "Boja nara", film snimljen 1969, završni je korak u filmskoj poetici Paradžanova, a vjerojatno i najviše što ova u doslovnom smislu "filmska poetika" može. Ništa se ne događa, a događa se slika. I u njoj sve. Film u kojem je slika poetika. Naracija nije film, nego njegova vizualnost - tako bi se mogao sažeti stvaralački moto ovog umjetnika filma. Naglašavam: umjetnika. Verzija koja je sačuvana nije do kraja razumljiva, mnogo toga u njoj je nepovezano, nedorečeno, može biti interpretirano na mnogo različitih načina i upravo sve to krije ljepotu ovog statičnog, a tako lijepog filma, upravo to ga čini poetskim djelom.

Sergej Paradžanov

Paradžanov pokazuje poetsko. Ono je niz lijepih, slika u kojima nema mnogo kretnji. Poetsko je pokazano u takvom filmu, u filmu u kojem je i samo ime filma kao "pokretnih slika" dovedeno u pitanje. A u toj statičnosti prebiva unutarnja drama slike. I svaki drugi redatelj koji "snima poetsko" traži unutarnji intenzitet slike, koja miruje, koja nema previše kretanja, u kojoj je u prvom planu događanje duše. Tako je bilo kod Dreyera, Bergmana, Ozua...

Ukočene fotografije

Paradžanov je jedinstven redatelj, koji ne samo da je radikalno raskinuo sa u to doba dominantnim "socio-realizmom" sovjetske kinematografije (što je bila i osobita politička hrabrost, koja ga je koštala) nego je potpuno usamljena pojava u filmskom izričaju. Njegova jedinstvenost je sigurno pridonijela njegovim životnim teškoćama (a i u životu je bio izoliran, čak odbacivan), ali je stvorila i neusporedivi filmski opus, koji je uveliko zaboravljen, možda baš zbog svoje jedinstvenosti. Ali, glavni razlog što ga ovdje spominjem jest njegovo inkorporiranje iskustva fotografije u filmski jezik, čime je pokazao najmanje dvoje: da je film drama i poetika slike i da je svaka lijepa slika u sebi poetična i na svoj način dramatična. Svakako ovdje treba spomenuti i sjajni film o "putovanju kroz vrijeme" Chrisa Markera "La Jetée" (1962), film sastavljen gotovo isključivo od ukočenih fotografija, čime je narušena uobičajena struktura filmskog vremena i napravljen film koji nije, poput

drugih, niz “pokretnih slika”, nego niz fotografija kao slika (jednog) života.

Fotografija je utjecala na mnoge filmove, a filmovi na fotografije. Umjetnosti sve više postaju „obitelj“. Njihova različita iskustva postaju iskustvo djela. Danas je teško napraviti onu podjelu kakvu su pravili estetičari od Hegela do polovine XX stoljeća i više nije moguće strogo odijeliti umjetnosti, jer se one prožimaju, dodiruju, prepliću, jedna od druge posuđuju, okupljaju u sintezi artističkog iskustva koje niče na različitim mjestima, u različitim medijima. Zato, kada govorimo o slikarstvu, filmu, fotografiji, mi govorimo o vizualnom, o umijeću reprezentiranja, o iskustvu vidljivog. Srodnom iskustvu u srodnim medijima.

Fotografi u fotografijama

Alija Aškamija čovjek je koga upućeni s pravom smatraju “ocem bosanskohercegovačke fotografije”

Fotografija je jedan od fenomena koji je mnogo toga izmijenio u našem poimanju umjetnosti i samog svijeta. Češće je “upotrebljavana”, nego što je kao djelatnost uvažavana. Malo koja umjetnost je tako rasprostranjena i možda baš zato toliko podcijenjena. Podcijenjena je kao umjetnost jer se često smatra isključivo tehničkom vještinom. Svako to može! A “znanje” i “umjetnost” pripadaju odabranima, zar ne? Fotografija je demokratizirala umjetničku praksu i omogućila do tada nevidenom broju ljudi da iskažu svoj osobni artistički senzibilitet. Mnoge značajne fotografije su djela anonimnih majstora, jer je fotografija ranije prije svega služila fotografiranom (osobi, a ponekad označavanju i “pokazivanju” predjela), pa tek sa svojom komercijalizacijom postaje u potpunosti važno i zaštićeno autorstvo fotografa. Ali se i danas fotografije rijetko čuvaju, čak i djela izuzetnih majstora netragom nestaju, jer se sve smatraju “potrošnim materijalom” i rijetko kada od većeg značaja i šireg kulturnog interesa.

Tipovi fotografije

Istini za volju, mnoge fotografije su tek osobne ili profesionalne “dnevne bilješke”, kojima ni njihov

tvorac nije namijenio dug život. Osobna informacija, a kada je u pitanju profesija, onda često vezana za “dnevne potrebe” onoga čiji je fotograf uposlenik.

Fotografa definira njegova tema: sportski fotograf, ulični fotograf, modni, umjetnički, ratni... Izbor teme opisuje prvo svojstvo fotografa. Drugo vidimo kada znamo je li fotograf nešto snimao po zadatku (naručena fotografija) ili po vlastitom izboru, po svom najdubljem opredjeljenju, kada bira svoj objekt i kada je objekt onaj koji poziva da bude snimljen. Fotografija-informacija ostaje na površini snimljenog-ugledanog-uhvaćenog i zato je samo informacija, vanjska slika viđenog. To odlikuje mnoge fotografije koje prate izvještaje sa raznih stranačkih skupova.

Fotograf mijenja svoj pristup ovisno o onome što hoće snimiti. Jedno je snimati dijelove mašine, drugo zgradu tvornice, treće radnika u tvornici. Svaki artist traži svoj model, ili svoj objekt, s kojim uspostavlja komunikaciju. Na njegovoj fotografiji možemo procijeniti je li taj susret rezultirao susretom, odbojnošću, ili je svoju indiferentnost pretvorio u puku informaciju. Postoji neka zanimljiva veza između fotografa i njegove scene, posebno kod onih koji su barem neko vrijeme radili fotografije kazališnih izvedbi. Takvi uvijek nastoje zadržati pokret, zaustaviti prolaznost i sačuvati dinamiku izvedbe. Njihove fotografije su naglašeno “svečane”, i zbog toga ponekad čak “ukočene”. Kao primjer mogu poslužiti fotografije koje je svojedobno za Kamerni teatar i Narodno pozorište u Sarajevu radio Miodrag Radovanović. U njima ima mnogo svečanosti, ozbiljnosti, „vječnosti“, baš onako kako su izvođači sami sebe doživljavali i vidjeli.

U dinamičnim fotografijama svakodnevnog fotograf pokazuje događanje slikanog, u “studijskim” pokazuje sve što zna, a iskazuje svoje stajalište, iskazuje svoj stav i predočava što jest onaj koji je prikazan. U prvima je uhvaćena prolaznost događanja, u drugima trajnost fotografiranog. Zato je u potonjoj na djelu interakcija, susret slikara i slikanog, fotografa i fotografiranog, portret fotografija, fotografija Lika.

U fotografiji se zrcali njen fotograf. Njegov uradak dokazuje da fotografija ne ovisi o tehničkim sredstvima. Jednom sam pitao Milomira Kovačevića Strašnog koliko je značajna kamera, koliko ona kao tehničko sredstvo odlučuje o kvaliteti fotografije: “Tri posto je aparat, ostalo je fotograf”. Svaki fotograf dokazuje jedno ili drugo, loš da mu dobra kamera ne pomaže, dobar da ga oskudna tehnička sredstva ne zaustavljaju u postizanju zadovoljavajućeg rezultata.

Fotografija je svjedok, uspomena i sugovornik. Mnogima je “podsjetnik”, u koji svjedok upisuje svoje, njemu znane detalje, koji nisu na slici. Najbliža

nam je slika koju “prepoznamo”, koja je “naša”. Ostale su nam više ili manje zanimljive. Promatrač mijenja sliku prema svojem stajalištu i načinu na koji se sjeća slikanog. Na kraju svako tko je imao mogućnosti ima više slika nego uspomena.

Sarajevski fotografi

I u Sarajevu je bilo mnogo ljudi koji su se bavili fotografijom, ali nije bilo mnogo fotografa “od formata”. Alija Akšamija (čiji je sin Mehmed i sam studirao fotografiju i danas predaje fotografiju na Likovnoj akademiji u Sarajevu) čovjek je koga upućeni s pravom smatraju “ocem bosansko-hercegovačke fotografije”. Uradio je dosta toga vrlo rano, a njegov portret Ive Andrića je najpoznatiji i sigurno najznakovitiji portret našeg nobelovca. Gojko Sikimić je vjerovatno bio prvi majstor fotografije u BiH. Njegove fotografije su bile čiste, sa strogom kompozicijom, uvijek vrlo ozbiljne i u pogledu izvedbe i u pogledu sadržaja. Valjalo je pokazati da je fotografija umjetnost.

A onda, vremenom, stasaše mnogi vrsni majstori, neki postadoše pravi autori. Nabrajam ih, a sigurno ću ponekog ispustiti: Hidajet Degi Delić, Fehim Demir, Miki Đurašković, Kemal Hadžić, Dragana Pavlović, Velija Hasanbegović, Milomir Kovačević Srašni, Mladen Pikulić, Miodrag Radovanović, Branko Popović Pop, Dragan S. Stefanović, Erol Čolaković Šehić, Šahin Šišić, Almin Zrno, a dolaze i novi, nadareni...

Od nabrojanih, nekoliko značajnih danas živi u inozemstvu. Na jedan način su se oni odnosili prema fotografiranom u svom gradu, na drugi kada otiđoše u tuđinu. Mijenjao se i objekt i fotografovo raspoloženje: Kemal Hadžić snima pustu sarajevsku ulicu u predvečerje rata, i ta fotografija je istodobno slika ulice i Keminih turobnih raspoloženja, a onda, nakon odlaska u Ameriku, radi mnoge fotografije pustinje, kao da je tražio vlastito uništeno, izbjegavao jasne likove i prepoznatljive objekte, jer su njegovi nestali u nepovrat. Milomir Kovačević Strašni je snimao društveni život grada, onda Sarajevo u ratu. Sada slika drugi “društveni život”, onaj svoga novoga života (a u svojim fotografijama Pariza noću “obračunava” se i sa jednim od svojih velikih prethodnika, Bressaiem), a izložbe koje pravi u Sarajevu su retrospektivnog karaktera, u čemu svakako ima i želje za očuvanjem veze sa svojim polazištima. Mladen Pikulić je slikao sarajevski društveni život i svoje sugrađane, a sada slika svoje novo okruženje i individualne portrete i ima gotovo ciničan, humorističan odnos prema licima iz svoje nove sredine, o čemu svjedoči i sjajna fotografija poznatog nizozemskog kuhara.

Jest, pojavljuju se nove teme u radovima ovih fotografa. Ali, za razliku od nostalgичnih pisaca, a donekle i glazbenika, fotograf možda prvi potpuno usvaja novi svijet. Vežan je za konkretno. Život mu brzo postane nešto drugo. Na slici je nešto drugo. Ako je ponekad to fotografirano sa manje strasti i sklonosti nego što je to bilo ranije, možda se baš u tome otkriva fotografova prikrivena nostalgija. Ali su uglavnom u pitanju fotografije na istoj estetskoj razini, što potvrđuje da njihova stvaralačka strast nije popustila.

Ovdje spomenih samo nekoliko “isprobanih” majstora fotografije. Njihove najpoznatije slike su slike svijeta koji je bio. Svaka od njihovih slika “novog svijeta” (bez obzira na to jesu li još uvijek u istom mjestu ili su odavno negdje drugdje) govori i o njihovom odnosu prema svijetu koji je bio i u kojem su bili. Svaka usporedba je uvijek priča o onome i ovome, o onome što je bilo i što jest, a zapravo svaki put o onome što smo sami u odnosu na prošlo i sadašnje. Ukratko: svaka je priča koja nas interesira priča o nama samima. Tako i njihove fotografije.

Kultura/Oslobodjenje, 30. 11. /8.12/13.12. 2017.

(Nastavak teksta biće objavljen u narednom *Lamedu*)

Predrag Finci (Sarajevo, 1946) pohađao je Prvu gimnaziju, Dramski studio (kratko vrijeme se bavio glumom) i Filozofski fakultet u Sarajevu. Bio na studijskim boravcima u Parizu (kod Mikelea Dufrennea) i Freiburgu (kod Wenera Marxa). Magistrirao je 1977, a doktorirao 1981. Predavao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje je izabran za redovnog profesora na nastavnom predmetu Estetika. Od 1993. živi u Londonu. Radio kao slobodni pisac i gostujući istraživač na University College London (UCL) do odlaska umirovinu 2011. Član je P.E.N.-a BiH, Društva pisaca BiH i Exile Writers Ink, London.

Sofija Živković

Dorćolska književna juderija

Bora Stanković: “(...) odatle se išlo po Dorćolu i Zereku i kralo iz čuvenih bašta voća, golubova, a ponekad i neka omanja radnja, kakva bakalnica, piljarnica i aščinica”.

Dušan Gojkov: “60 lusteri, 80 trombona, dva kom. orgulja, parkirani automobili, tramvaji prolaze, lišće opada, lepi se po blatu crnom žmičkovom, Dorćol”

Kontrastiranje ova dva opisa, nasumice uzeta sa knjiga koje mi stoje na stolu (sto: hrastovina koja je odlomljena u velikom komadu, da bi bilo konforno, kao da se radi o ležaju, a ne o stolu), pojačava glamur različitosti, prolaznosti i neizbežne melanholije. Ne priznajem doživljaj koji ne sadrži melanholiju. Melanholija nije okrenutost ka patnji, nije nevedrina i neveslost, već naprosto nedopuštanje da prošlost prođe. Melanholija je viša instanca postojanja. Ljudi verovatno vole starinu jer podsvesno pokušavaju da *sastave razlupanu sliku* univerzuma, u kome se vreme ne razlikuje, ista je ravan i nema podele na trenutke. Večiti prezent, u starohebrejskom jeziku, sklapanje savršene, iskonske slike. Kao i u drugim kulturama, jevrejski doprinos bio je upečatljiv i u ovdašnjoj. Počev od toga da je blagajnik kneza Miloša bio Jevrejin, preko prve fudbalske lopte koju je doneo Hugo Buli 1896, sve do situacije da se Avram Lević brinuo za prenošenje državnih dragocenosti preko Albanije, među kojima je bio i rukopis Miroslavljevog jevanđelja. Iz novije istorije ne moramo ni pominjati Gecu Kona i osnivače Nolita, kao ni Stanislava Vinavera - autentičnog nadgramatičara, ili Danila Kiša - našeg evropskog pisca. Engleski istoričar Sesil Rot, može se reći, nije, dakle, bio pretenciozan naslovivši svoju knjigu *Jevrejski doprinos civilizaciji*. No, pored velike kulture, to je i tradicija velikog stradanja. Po čitavoj Španiji, odakle su Jevreji prognani 1492, nalaze se ostaci velikih jevrejskih četvrti, sinagoge-muzeji, prodavnice... Tako je i u evropskim gradovima gde su živeli Jevreji-Aškenazi, kao što su London, Prag, Varšava, Amsterdam... Jevrejske varoši u zemljama gde su živeli Aškenazi, na njihovom jeziku - jidišu, zvale su se štetl, dok je u Španiji i Portugalu, četvrt gde su živeli Sefardi, nazivana juderia (čitaj huderija, odnosno, đuderija), na jeziku ladino, koji je, gramatički gledano, arhaična varijanta španskog. I Beograd je imao svoj jevrejski kvart. Danas se o tome malo govori, a još manje zna. Dorćol je danas sinonim za provod, prestiž materijalne prirode i kičsnobizam. Malo ko zna drugu stranu Dorćola,

ovdašnje juderie, u pravom smislu te reči. O tome postoje brojni zapisi, o posetama nejevrejskih mladića jevrejskom kvartu, o postavljenim trpezama za goste - putnike namernike, u doba praznika Purima. Taj deo grada pominje se kao španski po svom duhu, što svakako duguje nasleđu koje su Jevreji doneli iz Španije, počev od hrane, mirisa i raskošnih bašti, do muzike i pirova. Čuveni podatak je da je pesnik Vojislav Ilić dolazio ovde da bi „posetio Španiju“, o čemu je posle pisao spev Kamoens, o čemu svedoči priča *Jedna noć na Jaliji* Hajima Daviča. Na Jaliji se dešava i *Kir Geras* Stevana Sremca. Ulice su nosile imena po ličnostima iz jevrejske duhovne istorije, kao što su Mojsijeva ulica, Avramova ulica, Davidova ili ulica Praoca Jakova. Sada ih više nema. Tu se nalazila i ješiva, jevrejska verska škola, kao i nekoliko sinagogi. Jedna, kal viežo, bila je blizu Visokog Stevana, a smatra se da datira čak iz 16. veka, iz doba, dakle, kad su se Jevreji masovnije doseljavali, posle velikog progona iz Španije (srušena je 1950). Sinagoga Bet Israel, gde je danas Galerija fresaka, u Ulici cara Uroša, uništena je tek tokom Drugog svetskog rata. Još jedna važna stvar: u jevrejskom kvartu nije se govorio srpski sve do početaka 20. veka. Govorio se ladino. Čak i Ernst Pavel, berlinski Jevrejin, piše ovako o 1934-oj godini: “Dole uz napuštenu obalu Dunava naišao sam na zapušteni deo grada koji je izgledao i bio kao odvojeno selo, u kome su psi i mačke jurili kokoške nekaldrmisanim ulicama. Starice, obučene u crno, okupljene ispred svojih ruševnih prizemnih kuća, grickajući semenke suncokreta čavrljale su na ladinu, srednjovekovnom španskom. Iako rođeni i odrasli u ovom zasebnom getu, mnogi od njih su jedva mogli da se sporazumeju na jeziku rodne grude”. Među prvim piscima koji su počeli da upotrebljavaju srpski kao svoj jezik bio je Hajim Davičo, autor *Priča sa Jalije*, koje su slabo poznate čitalačkoj javnosti, a Davičo je bio, prema istraživanjima Ivane Vučine Simović, i prvi pisar za srpski jezik pri Jevrejskoj opštini. Jednu priču iz njegove zbirke *Perla*, Aleksandar Jerkov uvrstio je u *Antologiju beogradskih priča*. Hajim Davičo bitan je i po tome što se, kako kaže Predrag Palavestra, među prvima okrenuo tematici gradskog života. Njegova supruga Jelena Lela Davičo, poreklom iz peštanske jevrejske porodice, takođe se bavila pisanjem, a objavljivala je u tada poznatim časopisima *Otadžbina* i *Brankovo kolo*. *Priča sa Jalije* Hajima Daviča, je retko književno svedočanstvo o životu u jevrejskom kvartu. Hajimov mlađi brat, Benko Davičo, advokat po profesiji, bavio se „sakupljanjem“ folkloru i održavao je tesne veze sa Španijom. On je ostavio vrlo zanimljivo istorijsko svedočanstvo dato kroz jezičke portrete naših sugrađana i dokaz o širenju srpskog jezika: Benko Davičo 1904. je poslao pismo španskom senatoru, u kome je izneo podatke o jevrejskoj

zajednici Beograda, ali i o jezicima koje Jevreji deklarišu kao svoj maternji. Naglasio je da većina njih smatra srpski svojim maternjim jezikom, ali da čak i oni govore paralelno oba jezika. Sam Davičo pisao je to pismo na španskom. Noviji istraživači pisali su i o epistolarnom romanu *Strast* Davida Pijadea, koji ne odiše možda vrhunskim literarnim kvalitetom, ali po zanimanju za erotizam i erotske tabu-teme (kao što je lezbejska ljubav između jedne beogradske gospođice i pravoslavne monahinje, ali i vrlo otvoren erotski odnos te iste dame sa jednim ruralnim muškarcem) zauzima posebno mesto. U modernizmu se, na primer kod Bore Stankovića (kulminativno u *Nečistoj krvi*), javlja smeliji pristup erotskim temama i, uslovno rečeno, devijacijama, a Pijadeov roman napisan je 1921. godine, što ga čini bliskim tim tendencijama. David Pijade bavio se i provođenjem, a posebno se izdvaja to što je preveo Vajldov roman *Slika Dorijana Greja* i Tagorinog *Gradinara*. Hajim Alkalaj, književni kritičar, pisao je detaljna tumačenja Hakslijevog romana *Kontrapunkt života*, kao i eseje o Manu, Židu, Pasternaku, vodećim piscima između dva svetska rata. Alkalaj je, uz još neke Sefarde poput Hajima Daviča, svesno pisao na srpskom jeziku. Međutim, prekretnica je bila trenutak kad nailazi na nerazumevanje u književnim krugovima: zbog nepovoljne opaske o strukturi *Travničke hronike*. On se posle toga vraća pisanju na španskom, seli se u Buenos Ajres, a za knjigu eseja *Clasicos modernos* (kod nas prevedena 1960) dobija argentinsku državnu nagradu za književnost. Njegovo ime u španskim katalozima glasi Jaime Alcalay i posebno je značajan i kao pionir servantistike kod nas, o čemu je pisala Jasna Stojanović. Solomon Buli, ili umetnički Moni de Buli, bio je pesnik nadrealizma pre nego što se taj pokret „preselio“ na ove prostore. Moni de Buli je u Parizu na studijama ušao u najuži krug pisaca nadrealista, sa Bretonom, Elijarom i Aragonom, međutim u Srbiji ga nisu prihvatili u kružoku okupljenom oko Marka Ristića. Posle 1941, skrhan smrću roditelja u nacističkom logoru, napušta umetnost. Po kvalitetu se smatra jednim od najboljih ovdašnjih nadrealističkih pesnika. Njegova knjiga, *Zlatne bube*, izašla je tri dana posle pesnikove iznenadne smrti. Objavljivao je i na francuskom jeziku - u poznatom glasilu *Le grand jeu*, a na srpskom je objavio, osim knjiga poezije *Krilato zlato* i *Antena smrti*, i roman *Vampir*. Malo ko zna i da je Oskar Davičo, poznat po knjigama sa tematikom iz NOB i poeziji u kojoj peva o Hani, „ćerki Jevreja udovca koji je držao bakalnicu i mehanu“, napisao proznu knjigu *Gospodar zaborava*, u kojoj ocrta likove dorćolskih Jevreja. Jevrejski kvart iščezao je tek u međuratnom periodu, a posebno posle Drugog svetskog rata, kad je od 11.000 Jevreja preživelo samo oko hiljadu. Ipak, Dort-jol će uvek ostati pod patinom jevrejskog prisustva. Jevrejska mahala, kako

se taj kraj zvao popularnije, nije bila, kako je to uvreženo mišljenje o Jevrejima, bogat kvart. Naprotiv. To je bio život siromašnih, običnih, bezazlenih. Kvart žrtvovanih i zaboravljenih. Bez table i ikakve oznake. Tu je živeo i Leon Kojen, slikar sudbonosnog pečata, o čijem ludilu bi se moglo pisati naširoko, autor preko 100 slika, koga je, između ostalog, pomagao Hajim Davičo, u vezi sa studijama u Minhenu. Čitajući sefardske novine, izdavane u Beogradu pre rata, u čitaonici Jevrejskog muzeja, kod preljubazne Vojislave, kustoskinje... pomišljam, i kažem im naglas: *ko bi povezao to sa Dorćolom sada?* Obično su to neke materijalističke predrasude. Ovde je mesto da se kaže ponešto o trendovima: vizuelne umetnosti, vintage kultura (pročitana kao vintidž), moderne tehnologije, „osoben“ a uniformisan stil odevanja/ mišljenja/ osećanja, doza drčnosti – suštinski bezopasne, jer nema jake temelje, *diskonekcija sa istorijom*. Ako se istorija isključi i krene u priču o važnosti *carpe diem*, po čemu je onda ovaj kraj drugačiji od drugih? Najveća *differentia specifica* koju ima upravo datira iz prošlosti. Negiranje nje, negira se i sam on. Odrična rečca u obliku „neistorije“. Posmatram lica sa oznakom *she lost her soul* (ili *he*, zavisi, ali uglavnom su to bile devojke), sa podešenom aljkavošću (odeća, nered u sobi, *nameštena blaziranost*, loša kopija Moravijinih *Gli indifferenti*) kao kada se podešava zvuk na gramofonu. Snobizam može da bude vrlo privlačan, osornost takode, blaziranost – i dekadensa, vrlo, vrlo, ali za to je potreban unutarnji ritam. Elem, dolazim direktno do suštine moje slike: Dorćol je, kada gledate slike preplavljenog kraja pre rata, Dunavom naravno, sve do Dušanove, iz sefardskih novina. Kada se prisetite jedne Noći muzeja, kada smo ostali do 4 ujutru skoro, u priči, u Jevrejskom muzeju. Gledate slike poplavljenog Dorćola, sve do Dušanove, jedan sasvim drugi kraj grada od ovog koji vam nameću na razne (stupidne, isprazne, pogrešne) načine. Kraj grada koji više, zapravo, ne postoji. Osim ako njegov Tekst, zaboravljen kao i njegovi umetnici – Hajim Davičo, David Pijade, Leon Kojen – ne prizovemo sasvim nežnom invokacijom.

Sofija Živković je novinarka i književnica iz Beograda

Brodovi nade

Ovih dana izlazi iz štampe nova knjiga Mladenke Ivanković, istoričarke jevrejstva u Srbiji, pod naslovom *Brodovi nade – alije jugoslovenskih Jevreja u Izrael*. Nastanak ove knjige je plod njenog dugotrajnog bavljenja istorijom Jevreja na Balkanskom poluostrvu. Na osnovu pristupačnih izvora, časopisa i brojne literature, sagledala je naseljavanje jevrejskog stanovništva na tom prostoru, njihov dolazak u nepoznate krajeve, razlog njihovog dolaska kao i odnos prema većinskom stanovništvu. Važnu komponentu njene knjige čine prikazi kako će Jevreji na Balkanu izgraditi svoja privremena boravišta, koja će kasnije, u skladu sa pravnim položajem jevrejske zajednice u državnom organizmu na teritorijama gde su se Jevreji naselili, dobiti status stalnog boravišta. Oni su dolazili u zemlje koje su već imale neki oblik državnog sistema i vladajući oblik državne religije. Jevreji su uvek bili manjinsko stanovništvo. Znali su to i tako su se i ponašali i bili lojalni građani svake od država koje su nastanjivali. U doba buđenja nacionalne ideje i nastanka nacionalnih država, kod Jevreja se takođe javljalo nacionalno buđenje. Ali, i u tome su pragmatično našli svoje mesto u većinskom stanovništvu. Međutim, vremenom se kod Jevreja nacionalna ideja ovaplotila u nacionalni dom, u prostoru nekadašnje države kralja Davida oko brda Cion, i ta je ideja nazvana *cionizam*. Oni su težili da mirno, uz diplomatske napore i razgovore, dobiju teritorije na kojima će osnovati svoju matičnu zemlju, Izrael.

Posle diplomatskih napora i stradanja jevrejskog stanovništva tokom Drugog svetskog rata, stvorene su okolnosti za osnivanje jevrejske države.

U ovoj knjizi Mladenka Ivanković je opisala način okupljanja jevrejskog građanstva bivše Jugoslavije, pripremu i realizaciju iseljenja - *aliju*.

Mladenka Ivanković

Tatjana Gromača Vadanjel

Tadeusz Borowski *Kod nas u Auschwitzu*

VBZ Zagreb 2015

S poljskog prevela Ivana Vidović Bolt

Knjiga priča velikog poljskog, evropskog i svjetskog pisca Tadeusza Borowskog, čija je proza od ultimativne važnosti kada je riječ o književnosti koja tematizira iskustva prošlog, 20. stoljeća, nedavno je, zahvaljujući radu prevoditeljice i profesorice polonistike Ivane Vidović Bolt, prevedena u Hrvatskoj (jedna pripovijetka u knjizi, „Gospodo, izvolite u plinsku komoru“, plod je prevoditeljskog rada čuvenog polonista Zdravka Malića).

Ovu zbirku odabranih pripovjedaka velikog poljskog, evropskog i svjetskog pisca, nastalih neposredno nakon autorova zatočeništva u koncentracionim logorima Auschwitz Birkenau i Dachau, „Kod nas u Auschwitzu“, domaća je kulturna javnost već uočila kao izvanredan izdavački događaj, vrijedan široke pažnje. Čitalac koji će posegnuti za čitanjem ove – treba naglasiti, prvenstveno literarno, umjetnički visoko vrijedne proze, koja je sebi uzela za zadatak da istovremeno bude i, u što većoj mogućoj mjeri autentičnije svjedočanstvo, posvjedočiti će da ovdje nije riječ o pretjerivanju.

Tadeusz Borowski (1922-1951), već je početkom Drugog svjetskog rata, kao student povijesti književnosti u Varšavi i pjesnik pisao i uređivao onodobne književne časopise. Zbirka poezije „Gdje god da je zemlja“ objavljena je 1942. godine – autor, kojega smatraju najdarovitijim u njegovoj generaciji, već je u veljači 1943. uhićen i deportiran u nacistički koncentracioni logor Auschwitz. Tako se pjesnik, filozof, kontemplativno spekulativni pojedinac širokog intelektualnog potencijala, usmjeren traganjima za najvišim vrijednostima, izravno suočava sa zlom i okrutnosti, besmislom i apsolutnom degradiranosti čovjeka, svih vrijednosti koje se civilizacijski vežu uz taj pojam. Priče u knjizi, u kojima se jezično bogate pjesničke slike sretno sljubljuju sa suhim realističnim opisima i dijalozima, i filozofskim opservacijama, tematski uokviruju i prate cijeli taj period – boravak u Varšavi pod okupacijom, sretnu, intelektualno ravnopravnu vezu sa Marijom Rundo, koja se prekida zlokobnim događajima tijekom kojih oboje bivaju zatočeni u koncentracionim logorima... Veći dio pripovjedaka intoniran je tako da se narator u njima obraća svojoj djevojci – pišući priče, on joj, u mislima, piše pisma, u kojima opisuje uvjete i okolnosti svojega opstanka u koncentracionom logoru. U početku u tim pismima prepoznamo mladalački

vitalizam, čak i prikrivenu težnju da se ona kojoj se piše impresionira manje ili više humornim, ironijskim interpretacijama jezivih i bezdušnih situacija. U pričama koje opisuju drugi dio vremenskog perioda boravka u koncentracionom logoru, taj se vižljasti ton gubi – ostaje gola okrutnost, besmisao i prikriveni očaj nad neljudskosti kojoj se svjedoči u neograničenim količinama, i koja je, nepobitno, i sastavni dio onoga koji o toj neljudskosti piše, a koji protiv nje nije mogao učiniti ništa, baš kao niti tisuće drugih.

Tadeusz Borowski imao je tu „sreću“ da u logoru bude dio povlaštenih, koji su bili u sastavu radnih jedinica, bolničkog osoblja ili pomagača na prijemnim rampama. Tako je, zahvaljujući toj „povlaštenosti“, pomoći u paketima hrane koje je dobivao od kuće, vlastitoj spretnosti i osjećaju za snalaženje u nezamislivim situacijama, karakteru, inteligenciji, sreći, i tko zna još čemu sve ne, uspio živ dočekati završetak rata (1944. premješten je u Dachau, a nakon toga jedno vrijeme boravi u izbjegličkom kampu pored Münchena). Godine 1946. vraća se u Varšavu, gdje u dvije godine objavljuje tri zbirke pripovjedaka o svojim logoraškim iskustvima („Oproštaj s Marijom“, „Jedan vojnik“ i „Kameni svijet“). Nakon što je jedno kratko vrijeme kao intelektualac i književnik stao uz podršku komunističkoj ideologiji, vjerujući da je iz nje kadar izrasti svijet u kojemu drugi neće morati opetovati njegova iskustva, Tadeusz Borowski susreo se je sa limitima i surovostima takvoga uređenja, što je, uz traumatična iskustva kojima je kao logoraš svjedočio, u konačnici dovelo do presude samome sebi.

Negdje pri početku knjige, pripovjedač i njegova djevojka u razgovoru zaključuju – „Samo poezija zna vjerno prikazati čitava čovjeka. Mjera poezije, a možda i religije, je ljubav čovjeka prema čovjeku koju ona budi...“. Tijekom boravka u logoru, pripovjedač – alter ego autora, zapisuje stihove u stilu rimskoga pjesnika Horacija: „Prijatelji na slobodi. Iz zatvora vas pozdravljam pjesmom, da znate da ne odlazim očajan. I zato što znam da će poslije mene ostati i ljubav i moja poezija, dok je života vašeg, sjećanje na prijatelja“.

Književnik Tadeusz Borowski pišući svoje veličanstvene priče nije napuštao svoje geslo s početka knjige – prikazao je čitavog čovjeka vjerujući u poeziju i u poetsko razumijevanje svijeta, u misao, osjećaj i spoznaju koje, i kada vide čovjeka kao bezdušnog i kao životinju, kao sebičnog, pohlepnog, surovog, podlog i niskog, ponovno iza svega toga pronalaze način da to shvate i prihvate, i da, kroz cijeli taj stravičan veo, razgrnu nevjerojatnu volju i radost zbog života samog, pa makar i okruženi leševima i neopisivom tragedijom. Čitajući njegove priče, čitalac, baš kako je to autor i želio, susreće prijatelja – Borowski nam svojim tekstom prenosi svoju ljubav za čovjeka, čak i ukoliko je on onaj posljednji nitkov u, ili među nama.

Kako izgleda živjeti u stvarnosti takozvanog „svakodnevnog života“ koncentracionog logora? Što sačinjava tu svakodnevnicu, kojim je pozadinskim vrijednostima ona ispunjena? Kako izgledaju i na koje su načine postavljeni ljudski odnosi i kontakti u takvoj stvarnosti? Kako jedan zatvorenik koncentracionog logora prihvaća činjenice samog logora? Ljudska svijest, psiha, pokazuje nam Borowski, i u takvim okolnostima moraju opstati, ukoliko je tijelo zadovoljeno svojim temeljnim potrebama.

„Govorili smo da nema zločina koje čovjek ne bi počinio da se spasi. Spasivši sebe, čovjek izvršava zločine zbog sve beznačajnijih razloga, potom ih izvršava iz obaveze, zatim iz navike, na kraju pak radi ugode.“, kaže na jednom mjestu pripovjedač. Ili, malo dalje dodaje kako je logoraše logoraški život naučio da je cijeli svijet poput logora: „Slabiji radi umjesto jačega, a ako nema snage ili ne želi raditi – neka krade ili neka umre. Svijetom ne upravljaju ni pravednost ni moralnost, zločin se ne kažnjava, vrlina ne nagrađuje, jedno i drugo se podjednako lako zaboravljaju. Svijetom upravlja sila, a sila osigurava novac. Ne vjerujemo ni u čovjekovu moralnost, niti u moralnost ijednog sustava. U njemačkim su gradovima u izlozima ležale knjige i relikvije, a u šumama su se dimili krematoriji...Ali nismo krivi što je svijet zao i ne želimo umirati da bismo ga promijenili. Želimo živjeti i to je sve.“

Pišući ove pripovijetke, Borowski je bilo važno poštovati jedino zakone pjesništva odnosno umjetnosti – ići ka što istinitijoj slici čovjeka i svijeta. Te su nam slike podastre, kako kroz njegovo nezaobilazno djelo, tako i kroz djela nekih koje je njegovo stvaralaštvo izravno nadahnulo – prije svega Czeslawa Milosza i Imrea Kertesza. Jesu li one krajnje deziluzirajuće, guše li one čovjekovu volju i radost za životom? I sam autor u pripovijetkama pokazuje da je to nemoguće učiniti – u protivnom, da se do svoga posljednjega životnog časa ne nada, čovjek ne bi mogao onako mirno i poslušno odlaziti u plinske komore.

Bio bi veliki doprinos širenju istine i spoznaje o tom nesretnom periodu ljudske povijesti kada bi priče, literatura koju je stvorio Tadeusz Borowski, postale dijelom obavezne srednjoškolske lektire u cijelome svijetu.

Tatjana Gromača Vadanjel, hrvatska spisateljica

Narcisa Potežica

Maria Angels Anglada *Violina iz Auschwitza*

Hena com, Zagreb. 2017.

Preveo s katalonskog Boris Dumančić

Knjiga "Violina iz Auschwitza" je roman španjolske spisateljice Marie Angels Anglada. U Španjolskoj je tiskan 1994. godine, preveden je na dvadesetak jezika a po prijevodu na engleski postao je međunarodna senzacija. To je nezaboravna priča koja se bazira na istinitom događaju kada strahote Holokausta nadvlada snaga ljudskog umijeća i kreativne snage, a čitateljima budi suosjećanje s užasima Holokausta i koncentracijskih logora. Knjiga je ispričana očima poljskog proizvođača violine, koji je prisiljen napraviti violinu za nacističkog zapovjednika kojem je sve to samo usputna zabava, a ljudima u logoru radi se o životu i smrti. Saznajemo o okrutnosti nacista, njihovim medicinskim ekperimentima nad zatvorenicima i koliko je njihov život pun straha ovisio o svireposti čuvara. Ujedno je to priča o odbijanju jednog čovjeka, suočenog sa smrću, da preda svoje dostojanstvo u lice najveće strahote povijesti, jer biti umjetnik ili stvaratelj - u tim neljudskim uvjetima u prvi mah ne znače ništa - ali nada i želja da se preživi i sretne svoje najdraže te njegovo posebno umijeće, bit će u mraku užasa jedina mogućnost za spas.

Roman je koncipiran u tri dijela, u stvari to je nevjerojatna priča o jednoj violini i sudbini nekolicine ljudi - umjetnika, graditelja violine u vrtlogu rata i povijesnih zbivanja - tako što počinje koncertom održanim u Poljskoj 1991, kada pripovjedač i sam glazbenik, sluša violinisticu sa savršeno uštanim glazbalom čiji ga zvuk osvaja. Slijedi priča iz 1941. o logorašu koji izrađuje čudesnu violinu u neljudskim uvjetima u jezivim okolnostima nacističkog režima. Na kraju - treći dio vodi nas gotovo do suvremenog doba kada saznajemo sudbinu svih protagonista.

U prvom dijelu u prosincu 1991. na koncertu u Krakovu na obljetnicu dvjesto godina Mozartove smrti jedan od trojice glazbenika trija Virgili Stancu, poslije odsvirane Mozartove sonate, ostaje poslušati orkestar - Koncertantnu simfoniju KV 364 koja je besprijekorno odsvirana. Posebno ga se dojmio zvuk solo violine, ne premoćan ali baršunast i pun. Violinu je suptilno svirala tiha i samozatajna starija žena, pa mu se učinilo da je ta prva violina orkestra "svirala s istinskom obuzdanom strašću. Kada ne bi svirala, pogled bi joj bio žalostan" (Maria Angels Anglada "Violina iz Auschwitza", str. 10). Glazbenik koji

pripovjeda zna da taj instrument ipak nisu mogli napravili majstori iz Cremona, čak je u prvi mah pomislio da instrument potječe iz stare poljske škole Matheus Dobrucki iz Krakova, ali opet je posumnjao kako je violina preživjela tolika ratna razaranja. Boja violine je tamnocrvenkasta, pa se pita je li moguće da je njemački ili tirolski rad a možda ju je izradio netko iz one beskonačne duge obitelji majstora violina Klotzata. Odlučio je da će izravno pitati violinisticu koja je svirala taj instrument. Ona mu je položila u ruke svoju violinu i on čak proba zasvirati a "strune su mu uzvraćale točno ono što je tražio" pa shvati da je ta violina "pravo malo čudo". Violinistica Regina mu je rekla da se od nje ne odvaja ni za što na svijetu, jer "Ona je sve što joj je ostalo od obitelji". Naime izradio ju je njen stric Daniel, prema mjerama Stradivariusa. Regina ga pozove u svoj mali stan na šalicu vrućeg čaja i na trenutak mu je spomenula da ima sina koji se preselio u Izrael, pa shvatimo da je Židovka. Od nje on saznaje da su gotovo svi iz njezine obitelji bili žrtve Holokausta, majka i baka umrle su u krakovskom getu, otac i stariji brat u Auschwitzu, te mu na kraju daje zabilješke.

Glavna priča je - događanje u logoru 1941. kada Daniel na pitanje što je po zanimanju, obzirom da je s ocem izučio izrađivati violine i da će ga ubiti, jer takve ne trebaju - kaže da je stolar. Prolazi kroz torturu kao i svi logoraši, izgladnjivanje, šibanje, ali zapovjednik logora priređuje koncerte, pa nezadovoljan izvedbom i zvukom, skoro kažnjava glazbenika, no Daniel se prijavljuje sa strahom objašnjavajući da je zvuk loš jer je na violini ogrebotina, pukotina i da on to može popraviti. Naređuju mu da je popravi, a poslije toga dobiva zadatak da izradi novu violinu. Saznajemo način kako se gradi violina, s puno znanja i truda. Bilo je trenutaka kad je graditelj violine bio toliko očajno umoran da je osjetio samo očaj i bol, međutim, ono što impresionira je njegova odlučnost i sposobnost da se tako snažno koncentrira na zadatak izrade violine. Uz strahote logoraškog života vodi ga njegova snaga u grozničavoj borbi da preživi. Znao je da će uspjeti samo ako bude izradio violinu koju želi zapovjednik logora. Naime, oni zatvorenici koji su i dalje razmišljali i nisu izgubili nadu ma koliko njihove situacije bile strašne, imali su šansu preživjeti, pa ga usprkos svemu na životu drži želja da mora izraditi što bolju violinu. Ujedno misli na ženu i malu nećakinju i ta mu nada daje snagu. Danielov rad na izradi violine postaje jedina slamka spasa, on čak dobiva nešto bolji tretman. Ujedno Daniel saznaje da mu je žena Eva preživjela, tako što šiva u nekoj radionici a malu trogodišnju nećakinja Reginu su iz geta uzeli susjedi predstavljajući se da su njeni roditelji, pa je na taj način spašavaju - a to je Regina - buduća glazbenica. Sada ona priča da su je stric Daniel, vrativši se iz logora, i njegova žena Eva, zakonski usvojili. Naime Evu su Auschwitzu sterilizirali, neljudski, tako da je

stalno imala bolove u trbuhu, a stric Daniel isto od posljedica patnji u logoru umire mlad – zato ona već davno nema više nikoga. No saznajemo, dok je Daniel bio u bolnici posjećuje ga njegov drug koji je bio u logoru mehaničar i znao je da je Daniel tamo izradio violinu – pa mu je sada donosi i kaže "tvoja je – kupio sam je tebi" (str.170). Doista je to ta violina izrađena u logoru smrti, kupljena na dražbi imovine bivšeg zapovjednika, ubrzo nakon suđenja, a krvnik Rascher je izvršio samoubojstvo, netom prije nego su došli po njega da bi ga odveli na vješanje. A Regina, koja počela učiti svirati s pet godina, nasljedila je ovu violinu iz logora smrti. Također je ispričala da se Daniel do kraja života nadao da će netko violinu uzeti te da će i ona preživjeti rat, čak i ako njega ubiju. Kada mu je prijatelj Freud donio violinu, ponovo je Daniel čuo pitanje "Zanimanje? ali je sada slobodno mogao reći *Majstor izrade violina*".

Na kraju vraćamo se u suvremeno doba – opisan je susret triju glazbenika na turneji u Nizozemskoj u kojem sudjeluje i violinistica Regina iz Poljske, pa roman završava poetski "Noćas neće opet usnuti staru noćnu moru koja bi ga s vremena na vrijeme vratila u Logor triju rijeka, Ne, nije istina, zar ne Daniele, da glazba kroti zvijeri, ali na koncu, sve je ipak pjesma. *Alt Emporda, veljača, 1993.*" (str. 172)

To neveliko iznimno domljivo djelo od nešto više od sto i šezdeset stranica proslavilo je katalonsku književnicu. Ovaj se Angladin roman smatra, ne bez razloga, neizostavnim djelom o Holokaustu, jer o najvećim zločinima 20. stoljeća progovara na posve nov i neuobičajen način, ispreplićujući što mnogi kritičari naglašavaju - lirsku jednostavnost, fikciju i stvarnu nacističku dokumentaciju. Kada pročitamo ovu knjiga, koja nosi poruke o snazi umjetnosti i neuništivosti ljudskog duha, dugo još mislimo na nju i nakon što zaklopimo korice, osjećamo se obogaćeni saznanjem o jednoj sudbini, ratu i Holokaustu ispričanoj na jedan sasvim neobičan način.

Bilješka o spisateljici

Maria Angels Anglada (1930.Vic – 1999. Figueres), jedna je od najznačajnijih katalonskih književnica i pjesnikinja 20. stoljeća. Diplomirala je klasičnu filologiju na Sveučilištu u Barceloni, a cijelog života se bavila proučavanjem klasične i suvremene književnosti. Uz zbirke pjesama autorica je djelovala kao književa kritičarka i sveučilišna profesorica.

Objavila je romane: *Viola d'Amore* (1983), *L'agent del rei* (1991), *Violina iz Aushwitza* (1994), *Quadern d'Aram* (1997) i *Artemisia*(1989). Za prvi roman *Les Closes* (1978) dobiva nagradu "Josep Pla", a za roman *Sandalies d'escuma* (1985) nagradu "Lletra d'Or". Za zbirku priča *Nit de 1911* (1999) posthumno je dodjeljena nagradu "Octavi Pellissa Premium".

Kritika o romanu „Violina iz Auschwitza“

„*Violina iz Auschwitza* je jako dirljiva priča protkana uzvišenom moći umjetnosti i dehumanizirajućom traumom Holokausta. Angladin stil elegantan je i suptilan, a kratkoća ove priče samo dodatno daje na njezinoj emocionalnoj snazi.“

John Boyne, autor knjige "Dječak u prugastoj pi-džami"

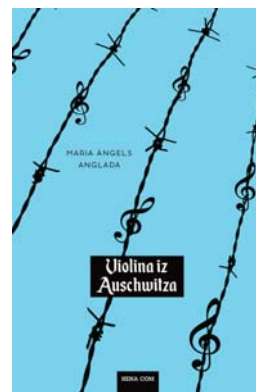
The Boy in the Striped Pajamas

"Predivno satkan i duboko ganutljiv roman o graditelju violina zarobljenom u Auschwitzu, čiji život ovisi o stvaranju savršenog instrumenta. Anglada daje točno onoliko detalja iz života u Auschwitzu da stvori tinjajući dojam jeze i straha, a te scene vrlo uspješno balansira s prekrasnim i pažljivim opisima Danielova rada koji reflektira mogućnost nade i ljepote, usred tolike tmine. Ovaj je roman savršeno izrađen, baš kao Danielova violina i ostaje u sjećanju dugo nakon što je pročitana zadnja stranica.“

Shelf Awareness

Maria Angels Anglada

Narcisa Potežica i Joja Ricov

Mr. sc. Narcisa Potežica, zagrebačka književnica, objavljuje osvrte, eseje i članke u raznim književnim časopisima i drugim publikacijama.

Nova Putinova gasna avantura

Baku, Azerbejdžan, foto: Konstantin Novaković

Trojni susret predsednika Irana, Rusije i Azerbejdžana, održan 1. novembra 2017. u Teheranu, završen je Putinovim pozivom ostaloj dvojici kolega na saradnju s Moskvom, između ostalog i u oblasti energetike. „Poznato je da su Rusija, Iran i Azerbejdžan veliki proizvođači ugljovodnika, ali to ne znači da mi jedni drugima treba da konkurišemo. Naprotiv, mi svoje napore u proizvodnji i realizaciji treba što preciznije da koordiniramo“ – rekao je Putin novinarima.

Pri tome se naš kremaljski energetski „strateg“ nije ograničio samo na prazne priče koje se često mogu čuti posle sastanaka ovakve vrste, već je pored uzajamne koordinacije u okviru OPEK-a predložio i neposrednu saradnju u isporuci gasa – konkretno Iranu. „Na primer“ – podvukao je Putin – „Rusija potvrđuje svoju spremnost da putem gasovoda u sastavu transportnog sistema Azerbejdžana, redovno isporučuje gas na sever Irana, što može biti ekonomski opravdano i korisno za sva tri partnera“.

Naravno, visoki moskovski gost se (kao i uvek) i ovoga puta poslužio lukavstvom. On je prisutnim južnim partnerima širokogrudno ponudio ruski gas naglašavajući njihovu tobože veliku zainteresovanost za ovaj projekat. Pre će biti da su planovi za eksport ruskog gasa u novom, južnom pravcu smišljeni radi ostvarivanja drugih, za Rusiju i njenog energetskog giganta Gasprom mnogo bitnijih ciljeva od brige o zadovoljavanju ekonomskih pogodnosti kojima bi se njeni partneri, pa na kraju krajeva i ona sama okoristili.

Ovu konstataciju potvrđuje čitav niz kako objektivnih tako i subjektivnih razloga i faktora. Budući da je podvrgnuta ostrim antiputinskim sankcijama od strane SAD i velikog broja zemalja u Evropi, Rusija je na evropskom tržištu energenata izgubila veći broj veoma bitnih pozicija. Moskvu je to nateralo da unese par ispravki u svoju energetska politiku.

Zbog apsolutno za svet neprihvatljivog čina aneksije Krima i niza destruktivnih aktivnosti Rusije u Donbasu, Brisel je 2014. zamrzao izgradnju Gaspromovog Južnog toka i time primorao Moskvu da, zaobilazeći tranzitni put kroz Ukrajinu, prestano iznalazi dodatne varijante eksporta gasa u Evropu.

A što se pak Putina tiče, očito je da ga njegov antiukrajinski „svrab“ nikako ne ostavlja na miru. Ova hronična boljka ga već godinama prisiljava na avanturističke korake i isključivo politički angažovane projekte koji nemaju ničeg zajedničkog s ekonomijom i štednjom budžetskih sredstava. I umesto da se dogovori s Kijevom o tehničkom unapređenju i proširenju već postojećih gasovoda u Ukrajini, Kremlj na sve strane gradi preskupe gasovode ne bi li „kaznio“ svog zločestog suseda za njegovu evropsku orijentaciju. Reč je o tranzitnom gasovodnom sistemu putem kojeg bi se bez nekih većih problema u Evropu moglo liferovati još dodatnih 45-50 milijardi kubnih metara ruskog gasa godišnje.

Kada su se sankcijama vezani Kremlj i njegova glavna „zobnjača“ Gasprom opekli o Južni tok, oni su se brzo okrenuli na sever i prionuli na posao proširenja Severnog toka, praktično novog gasovoda koji je pušten u eksploataciju 2012. Njime se po dnu Baltičkog mora u Nemačku isporučuje 55 milijardi kubnih metara gasa godišnje. Uz pomoć par evropskih kompanija i onog, Putinu vernog i na prethodnom Severnom toku proverenog vačaroša Šredera, razrađen je projekat za dupliranje kapaciteta postojećeg gasovoda. Ta paralelna trasa transporta je inventivno nazvana Severni tok-2 (ST-2).

Karakteristično je da su lobisti ovog novog projekta, ne osvrćući se mnogo na postojeće sankcije, u slatkoj treći za lakim novcem hrabro „istrčali ispred rude“. Oni su bez opšte saglasnosti za izgradnju ST-2 – dokumenta koji bi morao biti izdat od strane Brisela – požurili i osnovali kompaniju „Nord Stream 2 AG“, operatera koji će se aktivno baviti radom u potrazi za izvorima finansiranja.

U ranijim priložima sam već pisao o evoluciji projekta ST-2 i o tome kako je on uneo prilično uočljiv raskol u redove Evropske unije. Pisao sam i o pritiscima poslovnih i političkih krugova Nemačke na Brisel, presiji uticajnih ljudi koji su novi gasovod uporno pokušavali da predstave kao pre svega nemački, a onda i ruski projekat. Ali, u poslednje vreme se čitava ova situacija polako okreće protiv Berlina, protiv Šredera i njegovih lobističkih kompanija. Osim

toga, projekat ST-2 koji je do sada bio samo predmet diskusija unutar Evropske unije, omednavno se lako može pretvoriti u instrument pomoću kojeg će Evropska komisija biti u stanju da se sveti Rusiji za sve muke koje je nanela Ukrajini.

Zvanični analitički centar (*think tank*) Evropske komisije, pod nazivom Evropski centar za političke strategije, nedavno je objavio izveštaj o tekućim diskusijama u vezi sa projektom Severni tok-2, kao i o rastućem uticaju Gasproma (a samim tim i Rusije) na energetske politiku Evropske unije. U tom izveštaju se ističe, prvo, da je realizacija projekta ST-2 u suprotnosti sa evropskom politikom stvaranja takozvane „zelene ekonomije“ i da on remeti dugoročnu plansku redukciju potrošnje svih oblika fosilnih goriva na tlu Evrope i, drugo, budući da je u suprotnosti s Trećim energetske paketom, uvođenje Severnog toka-2 bi dovelo do podriivanja jedinstvenog energetskeg prostranstva Evropske unije.

U vezi s projektom ST-2, ministrima energetike svih zemalja Evropske unije je u junu ove godine oduzet mandat za vođenje pregovora s Gaspromom, što po mišljenju stručnjaka može da znači samo jedno: Evropska komisija je primorana da sledi scenario po kome novi gasovod automatski potpada pod udar uredbe EU o kartelima. Prema ovom zakonskom aktu, Evropska komisija ima pravo da se svakog trenutka i bez prethodne najave umeša u sve pregovore, pa čak i u sam proces izgradnje Severnog toka-2. Tako se nad ovim projektom nadvila pretnja beskonačnih birokratskih procedura, tako dragih Briselu. A sve to se događa na fonu pojačanih samostalnih aktivnosti pojedinih evropskih zemalja. Na primer, Danska se sprema da donese zakon o zabrani izgradnje novih cevovoda u njenim teritorijalnim vodama, zakona koji će gotovo sigurno zakačiti i gasovod Severni tok-2.

U ovako teškim i nepovoljnim političkim prilikama, u uslovima oštre finansijske krize i nedostatka budžetskih sredstava, Kremlj je primoran da traži nove varijante za rast izvoza prirodnog gasa, jednog od njemu najvažnijih i najpristupačnijih izvora novca. Turski tok, to jest preformatirani Južni tok, zasada je ograničen samo na potrebe Turske (15,5 milijardi kubnih metara godišnje) i njegov evropski produžetak Ankara zasada ne razmatra. Ali, potrebe turskog tržišta su limitirane, a Kremlj je pak s druge strane zainteresovan da u celosti reanimira izvozne kapacitete koji su za Južni tok svojevremeno isplanirani, što bi značilo redovne isporuke od 63 milijardi kubnih metara gasa godišnje.

I zato, imajući na umu sve navedeno, Putinova širokogrudna ponuda ruskog gasa izgovorena u Teheranu više liči na korak očajnika nego na smišljenu odluku velikog energetskeg stratega. On je Iranski tok predstavio kao rutinski posao isporuke ruskog gasa na sever Irana, kao ležernu ponudu energetske supersile jednoj od naših prijateljskih zemalja, a u stvari, radi se

o još jednom pokušaju preorijentacije eksporta gasa sa evropskog na azijski pravac koji nas je do sada uvek asociirao samo na Kinu.

Čitava računica oko Iranskog toka se svodi samo na već poznate unutrašnje potrebe Irana koje su se ranije pokrivala uvozom gasa iz Turkmenistana i koji je, uzgred, teškom mukom naplaćivan kroz trojni sirovinski barter aranžman između Teherana, Ašhabada i Ankare. Ugovor na 10 milijardi kubnih metara turkmenistanskog gasa godišnje, potpisan je još davnih devedesetih godina prošlog veka i danas se on, zbog nesuglasica oko cene, zapravo i ne izvršava.

I na kraju, budimo do kraja iskreni pa pomenimo i naše potajno snevane planove oko realizacije gasovoda Iran–Pakistan–Indija (I-P-I), projekta kojem bi – i kao izvođač radova, i kao snabdevač gasom – Moskva rado da se priključi. Međutim, taj budući gasovod I-P-I je takođe bremenit svakojakim manama. Zbog problema regionalne bezbednosti, kao i zbog poznatih većitih protivurečnosti i nepoverenja između Indije i Pakistana, razgovori oko ovog projekta traju već par decenija. Osim toga, za razliku od Kine, reč je o zemljama koje se ne mogu pohvaliti imenom platežno sposobnih partnera. Po tom šakkljivom pitanju se među njima posebno ističe Pakistan.

U svakom slučaju, učešće u ovom južnoazijskom vašarištu uz svesrdnu pomoć iranskih mulla koji Rusiju vide pre svega kao instrument za rešavanje svojih tekućih problema, teško se može nazvati uspešnim Putinovim projektom. Nije li za nas lakše i ekonomski daleko celishodnije prekinuti tu idiotsku i agresivnu politiku prema Ukrajini i uspostaviti normalne odnose sa Evropom koja čak i danas, u uslovima krajnje zategnutih odnosa, redovno i na vreme Rusiji plaća svaki kubni metar isporučenog gasa.

Prevod s ruskog *Haim Moreno*

Kasparov.ru 03.11.2017/Peščanik.net 13.11.2017.

Vladimir Putin

Peter E. Gordon

Melanholija levice

Enzo Traversoa

*Left-wing melancholia: Marxism,
history, and memory*

Columbia University Press 2017

Dan posle američkih predsedničkih izbora 9. novembra 2016. bilo je neobično šetati po bostonskoj liberalnoj enklavi Kembridž, Masačusets, u okolini Harvarda. Kuće i ulice su bile natopljene melanholijom i tupim bolom posle šoka. Svi su govorili tiho i ozbiljno, kao na sahrani. Robert Burton je u svojoj knjizi *Anatomija melanholije* još 1621. rekao: „Ono čemu nema leka mora se istrpeti“. Tog novembra u Kembridžu su svi trpeli, ali niko nije znao šta da radi. Samo su mogli da čekaju neizbežno: Trumpovu inauguraciju, kao što su ljudi u Francuskoj 1939-1940. mogli samo da čekaju nemačku invaziju.

Enzo Traverso, istoričar italijanskog porekla sa Cornella, napisao je savršenu meditaciju za naše doba. Njegova *Melanholija levice: marksizam, istorija i sećanje* nije toliko knjiga koliko niz varijacija na temu da od pada komunizma kultura poraza prožima razumevanje političke istorije i teorije na levisi. Knjiga manje nudi čvrstu argumentaciju, a više luta prateći osećanja neuspeha i poraza koji prožimaju kulturu levice krajem 20. i početkom 21. veka. Između Mađarske 1956. i Praga 1968. splasnulo je veliki deo intelektualnog oduševljenja komunističkim režimima, a pad Berlinskog zida 1989. označio je konačno razočarenje mnogih marksista i drugih pripadnika levice vezanih za zvanični komunizam. Iako nije bio iznenađenje, krah komunističkih režima sovjetskog tipa širom Istočne Evrope dokrajčio je romansu s komunističkom diktaturom kao fantastičnom projekcijom zapadnih snova. Traverso kaže da danas živimo „sumrak utopija“, zbog čega levice u 21. vek ulazi tugujući.

Verna svojoj melanholičnoj temi, Traversova knjiga uporno obleće oko svojih pitanja ali ih ne rešava. Većina poglavlja su ranije objavljena kao eseji i mada nije uvek jasno šta ih drži na okupu, lutanje može biti idealna forma za kulturnu istoriju koja istražuje melanholiju levice kao osećanje rođeno iz poraza. Svet bez utopije ne gleda unapred već unatrag: on uranja u dubine našeg kulturnog sećanja i oblikuje (kao što kaže Pierre Nora) „područja sećanja“. Traversova knjiga istražuje ta područja poražene utopije u filmu i pisanoj reči. U jednom poglavlju on poredi filmove Thea Angelopoulosa, Kena Loacha,

Carmen Castillo, Chrisa Markera i Gilla Pontecorva. Traverso posebno uvažava Pontecorva, autora filmova *Bitka za Alžir* i *Spali!* i naziva ga „rediteljem slavних poraza“. Ali za melanholiju levice možda je najvažnija i najistrajnija ona slika iz Angelopoulosovog filma iz 1995. *Odisejev pogled*, u kojem posmatramo olupanu Lenjinovu statuu, vezanu konopcima za baržu poput Gulivera, kako lagano plovi niz kanal. Lenjinova ruka je još podignuta, ali manje objavljuje trijumf a više citira prošlost, kao da je bradati boljševik degradiran u turističkog vodiča koji pokazuje put nizvodno. Tu nije „obesvećen“ samo Lenjin, primećuje Traverso, već svi simboli birokratskog socijalizma. Tako oštećeni stoje kao „melanholični čuvari poražene utopije“. Traverso je naš vodič u područje razvejanih snova, ali on izlazi iz tame s jednom važnom poukom za političku levicu: melanholija je, tvrdi on, možda neophodna za buduće promene.

„Melanholija levice“ je naslov jednog prikaza koji je Walter Benjamin napisao 1931. godine za feljtonski deo nemačkog lista *Die Gesellschaft*. Povod je bio objavljivanje nove zbirke pesama Ericha Kästnera, romanopisca i pesnika čija su dela, osim možda dečijeg avanturističkog romana *Emil i detektivi*, danas zaboravljena.

Malo je reći da se Benjaminu nije svidela Kästnerova poezija. Njegov esej je masakr prurušen u prikaz knjige. On je Kästnera svrstao sa ostalim „radikalnim publicistima levice“ kao što su Walter Mehring i Kurt Tucholsky, čije tekstove je osudio kao „izigravanje proletera od strane propale buržoazije“. Oni nisu pripadali „školama već modama“, nisu osnivali partije već klike. Pobornici pogrešno definisane levice, oni su po Benjaminu bili uglavnom estete koje je najpre privukao ekspresionizam, a onda nova objektivnost. U njihovom radu konkretni posao politike je postao isprazan gest, „stisnuta pesnica od kaširanog papira“. Bljujući otrov, Benjamin je opisivao Kästnera kao pesnika za intelektualnu elitu za koga je politika postala „sveznalačka ironija“ lišena autentičnog osećanja. „Preostali su samo“, pisao je „prazni prostori gde su nekad, na plišanoj podlozi u obliku srca, stajala osećanja – priroda i ljubav, zanos i čovečnost. Sada se rasejano miluju šuplje forme.“

To je bilo 1931. godine, kada su finansijska kriza i partijska radikalizacija i na levisi i na desnici gurale Vajmarsku republiku u katastrofu. Ulozi su bili visoki, a politička klima ne sasvim različita od današnje. Zapravo, kao što je rekla teoretičarka politike Wendy Brown, melanholija levice je bila Benjaminov naziv za „konzervativna, nazadna opredeljenja“ koja postaju „nalik stvarima, zaleđena u srcu navodnog levičara“. Za Wendy Brown je to najveća osuda. Posle tako dugačkog niza razočarenja i poraza – reganizam i tačerizam, neoliberalizam i trampizam – ona strahuje

da bi leвица opet mogla zapasti u malodušnost i postati „privrženā više svojoj nemogućnosti, a manje svojoj potencijalnoj plodotvornosti“. Leвица koja ostaje zarobljena u „melanholičnoj privrženosti izvesnoj vrsti sopstvene mrtve prošlosti“ ne može da analizira prošlost i da je upregne u sadašnje delovanje. Rezultat je, kaže Wendy Brown, paradoksalan stav levog tradicionalizma: napuštanje projekta društvenog preobražaja i odustajanje od zamišljanja novih oblika političkog delovanja koji bi gledali ne unatrag već unapred u „vizionarskom duhu“. U politici nastupaju ključni trenuci koji zahtevaju ne ironiju, već delovanje.

To je podsticajan argument. Onaj koji ima prednost naknadne pameti lako će pasti u iskušenje da hvali Benjaminovu dalekosežnu osudu malodušnosti buržuske inteligencije. Ali Traverso od nas traži da zastanemo i osmotrimo granice te perspektive. Da nije Benjamin bio za nijansu *suviše* komotan u svom gnevnom ispadu? Zar borbenost ne ostavlja prostora za melanholiju? Da li je moguće da delovanje i ironija, ubeđenost i sumnja na neki način koegzistiraju u jednoj duši?

Među zanimljivijim stavovima Traversove knjige je onaj da Wendy Brown – i Benjamin – možda greše. Navodni „konzervativizam“ melanholije na leatici, kaže Traverso, mogli bismo razumeti i kao „oblik otpora“, jer nas obeshrabruje da lakomisleno ponovo uspostavimo neupitnu vezu s političkom stvarnošću. S tog stanovišta, melanholija nam može pomoći da se prisjetimo utopijskih ideala koje je svet odbacio. Čak može da nas odvraća od „identifikacije s neprijateljem“. Traverso nas nagovara da „depatologizujemo“ melanholiju, da je vidimo ne kao alternativu žaljenju, već kao polazište. Ona je „nužna premisa“ koja „prethodi žaljenju i omogućuje ga“, a ne vodi političkog subjekta u stanje trajne malodušnosti.

Ali u Traversovoj knjizi te zanimljive sugestije nisu dovedene do zaokruženog zaključka. Poglavlja su bogata kulturno-istorijskim zapažanjima – posebno je zanimljiva meditacija o politici „boemije“, sna o umetničkoj slobodi koji je u 19. veku vladao uobraziljom pesnika, slikara i muzičara od Baudelairea do Puccinia. Kao što pokazuje Traverso, boemija nije uvek bila ostrvo utopije na leatici koje je ostalo u lepom sećanju. Ona je mogla da posluži i političkoj reakciji kao rasadnik ili dom književnih fašista kao što su Louis-Ferdinand Céline, Robert Brasillach i Gottfried Benn. Koliko god takva poglavlja bila zanimljivo štivo, nije uvek jasno kakve veze imaju s teorijskom odbranom melanholije na leatici.

Čitaoci koji očekuju nova tumačenja prepiske između Theodora Adorna i Benjamina (tema šestog poglavlja) biće razočarani. Moderna kritika Benjamina vidi kao borbenijeg mislioca, prijatelja Bertolta Brechta koji je oberučke dočekao političke mogućnosti modernih umetničkih sredstava kao što su

fotografija i film. Ali Traverso kaže da ovu prepisku treba čitati kao dijalog između „dva različita oblika melanholije na leatici“. Ovaj stav nema veliku težinu ako iza njega ne stoji brižljiva analiza. Nalazimo i neprecizne kvalifikacije – koje su danas opšta mesta – Adorna kao teoretičara čiji je marksizam bio „čisto estetski“, koji je „odbacio svaku ideju političkog angažmana“ i „povukao se u neki oblik rezigniranog romantizma“. Čini se da taj nesrećni kliše o Adornu istrajava uprkos njegovim nastojanjima u posleratnoj Nemačkoj da promovira zajednički zadatak javnog samoispitivanja koji je on nazvao „rad na prošlosti“.

Iako Traversova odbrana melanholije nikada ne dobija snagu argumenta, ona sadrži zanimljiva zapažanja. Emocije možda imaju istoriju, ali melanholija levice ne može se vezati za određeno vreme ili mesto.

U eseju iz 1917. „Žaljenje i melanholija“ Freud opisuje melanholiju kao stanje „bolne utučenosti“ koje vodi gubitku interesovanja za spoljašnji svet. Melanholik je izgubio ne samo predmet svoje ljubavi već i sposobnost da voli. Prepušta se kajanju pa čak i mržnji prema samome sebi. Dok je žaljenje nužna i „normalna“ faza, melanholija je patološki fiksirana za izgubljeni objekt. „U žaljenju“, kaže Freud „svet je postao bedan i prazan“; u melanholiji je takvo postalo naše Ja.

U Freudovom eseju već nalazimo važnu suprotnost između bolesti i zdravlja; žaljenju se pripisuju sve dobre osobine normalnosti, a melanholija poprima izobličene crte duševne bolesti. Uronjeni smo u jezik psihoanalize koja teži da „izleći“ svakoga ko ispoljava pogrešnu vrstu ponašanja ili pogrešnu vrstu želje: za Freuda su simptomi psihopatologije poređani duž kontinuumā, od blagih do uznemirujućih – od odbijanja da se govori ili uzima hrana do odbijanja seksa. Negde duž tog spektra nalazimo jasnog subjekta koji je obuzet melanholijom i odbija da se pokrene.

Ali sav taj govor podvrgava raznovrsnost ljudskih osećanja skupu normi i pretpostavlja „zdravlje“ kao najveću nagradu. Osobi koja ostaje prikovana za doživljenu traumu i nije u stanju da obavlja životne aktivnosti zahtev da prevaziđe osećanje gubitka može doći kao novi psihološki udarac. Od autoritativnog Freudovog zaključka da je žaljenje zdravo a melanholija bolesna samo je nekoliko koraka do naše emocionalno sterilisane kulture u kojoj je čak i trenutno prepuštanje tuži povod za psihofarmakološku intervenciju.

Ako istražimo kako su u prošlosti politički režimi koristili razliku između normalnog i patološkog, suočićemo se s mučnom činjenicom da je ta razlika gotovo uvek korišćena protiv slabih, nejakih i „nenormalnih“. Na primer, u svojoj najnovijoj knjizi *Hladnoratovski Freud: psihoanaliza u dobu katastrofa* (Cold war Freud: Psychoanalysis in an age of catastrophes), Dagmar Herzog govori o tome kako

su vlasti Zapadne Nemačke angažovale vojne psihijatre da pregledaju preživle logoraše iz koncentracionih logora i postave dijagnozu na osnovu dugačkog spiska simptoma koji je obuhvatao „tešku nesanicu, noćne more, hroničnu melanholiju, strahove, fiksacije, onesposobljavajuće psihosomatske bolove, slabu koncentraciju ili obogaljujuću apatiju“. Ta dijagnostika je korišćena za izbegavanje zakonske odgovornosti za žalbe žrtava: preživeli logoraši, rečeno je, pate ili od patologija koje su nastale *pre* odlaska u logor ili od izazova koji su se pojavili *posle* izlaska iz logora, a ne od traume koju su doživeli u logoru. Ne treba preterivati sa ovom poukom: nismo svi žrtve fašističkog proganjanja. Međutim, način na koji se standardi psihološke normalnosti mogu koristiti kao odbrana od autentičnog bola može nam poslužiti kao opomena kada imamo posla s nastojanjima da se svaka melanholija proglašuje za patološku slabost.

Moramo priznati da je i sam revolucionarni marksizam često podlegao iskušenju da veliča snagu uma i telesno zdravlje. Kad je došao na vlast nije se ponašao bolje od svojih neprijatelja; isturio je bradu, isprasio se i počeo da organizuje parade kojima je demonstrirao sopstvenu snagu. Izveštaji o staljinovskoj kolektivizaciji su dovoljni da levcici oduzmu veru u sopstvenu nevinost. Ali Staljinov lični doprinos autoritarnoj vladavini i birokratskom kolektivizmu koji su zatim usledili nikada nije bio model istinske emancipatorne politike. Danas se ne postavlja pitanje da li levica treba konačno da prestane da oplakuje krah komunizma, već može li ona uopšte da preživi ako se ne odrekne fetiša svoje borbenosti.

U danima posle američkih izbora pobjednike je sve više nerviralo odbijanje levice da prizna poraz. Ženski marš koji je organizovan 21. januara, odmah posle predsedničke inauguracije, bio je najmasovniji jednodnevni protest u američkoj istoriji: okupio je više od milion demonstranata u parkovima i na ulicama širom SAD. Raspoloženje nije bilo turobno već slavljeničko. Ružičaste kape s mačjim ušima okrenule su Trum-povo lakrdijaštvo protiv njega samog u duhu karnevalskog izrugivanja.

Ovih dana ljudi manje protestuju: razigranost je ustupila mesto sumornom priznanju da je okupljanje štetno. Za novoizabranog predsednika i njegove pristalice na desnici svaki protest je proizvod povređenog narcizma gubitnika; oni svoj komentar sažimaju u tri ljutite reči: „Morate da prebolite“. Ali jasno je da se to neće desiti. Mi ne živimo u vremenu postkomunizma, već u početnoj fazi političke reakcije u Evropi i Severnoj Americi, što izaziva pojavu melanholije kao vladajućeg afekta na političkoj levcici. Ta emocija neće brzo izbledeti – organizovanje protesta neće otkloniti uporno osećanje poraza koje seže dublje od svakih izbora. Neka se snage reakcije

razmeću svojom snagom. Za levicu je veoma važno da se čvrsto drži ironije i distance – bez obzira na imperativ političkog delovanja.

Zanimljiva tema Traversove knjige je da političko uverenje može biti obojeno žaljenjem, a ambicija tugom zbog prošlih neuspeha. Promena sveta, kaže on parafrazirajući Daniela Bensaïda, je „melanholična opklada“. Ne znamo kako bi ta promena izgledala ili kako bi se razlikovala od travestija 20. veka koje su imale veze s levicom tek po imenu. Znamo samo to da će takva politika morati da ostane radikalno otvorena prema budućnosti, da se uzdigne iznad izvesnosti programa ili scenarija. Ona treba da bude verna ne snu o trijumfalnoj revoluciji, već sećanju na one koji najviše pate kada trijumf postane najviši cilj političkog delovanja.

Mnogim čitaocima će biti neobična Traversova vernost idealu komunizma kada se zna da je partijska diktatura sovjetskog bloka samo deklarativno imala veze s levicom. (Ne treba žaliti za režimom koji je likvidirao milione ljudi – treba se radovati njegovom krah.) Između političke stvarnosti i političkog strem-ljenja uvek zjapi neki nesklad. Svaki ideal, koliko god inspirativan bio, nosi sa sobom osećanje tuge zbog toga što stvarnost toliko zaostaje, a melanholija je zapravo ime za taj međuprostor.

U tom smislu Traverso je verovatno u pravu. Moguće je da se melanholija, sumnja i razočarenje nikada ne mogu ukloniti iz našeg političkog života, jer je razočarenje naličje delovanja: jedno povlači drugo. Ali psihoanaliza može da ponudi još dublju pouku. Mada je Freud pravio razliku između žaljenja i melanholije, znao je da sopstvo ne može da dostigne apsolutnu sreću budući da „osiromašenje Ja“ nije bolest već veran portret naše odveć ljudske ranjivosti. Melanholija, mogli bismo reći, nije puka patologija ili raspoloženje; ona je ključni sastojak ljudskog života. Politička levica često je teško razumevala da solidarnost ne prebiva u nesalomivoj snazi, već u zajedničkom iskustvu sopstvene ranjivosti. Naspram tako mnogo patnje i nepravde, odbijanje melanholika da nastavi kao da se ništa nije dogodilo već u sebi sadrži jedan vid otpora: priznanje da u svetu nije sve dobro i da se nešto mora učiniti.

Prevela *Slavica Miletić*

Peter E. Gordon je profesor istorije na Harvardu. Njegova poslednja knjiga je *Adorno and existence*.

Boston Review 18.07.2017/Peščanik.net 30.11.2017.

Ranko Jakovljević

ŠPIJUNI KOJI SU VOLELI KLADOVO

Jan Fleming

Rat obaveštajnih službi vodio se na Đerdapu znatno pre prispeća nemačke vojne mašinerije na tlo Rumunije, odakle će izvršiti invaziju na Jugoslaviju u Drugom svetskom ratu. Prema planu Britanske mornaričke obaveštajne službe čiji je autor Jan Fleming (1908-1964) "otac Džejsma Bonda", inače pomoćnik komandanta Britanske mornaričke obaveštajne službe, grupa australijskih komandosa predvođenih Merlinom Minšelom pokušala je 1940. godine da u đerdapskom Kazanu aktivira 100 tona eksploziva razornog dejstva.

Džulijus Hanau

Dan Laner

Cilj je bio sprečavanje nemačke ratne mašinerije da bude snabdevana petrolejom iz rumunskih naftnih izvora. Operacija je nosila naziv "Hush Hush" i za njeno sprovođenje u delo angažovani su pretežno australijski komandosi. Poduhvat je propao usled

provale informacije od strane rumunske tajne policije. Uspešna sekvenca ove akcije odnosi se na podvig Merlina Minšela koji je, na način poznat ljubiteljima Flemingovih storija o Džejsmu Bondu, da otme brod, dospe do Sipskog kanala, likvidira trojicu pripadnika obezbeđenja i dignu u vazduh džinovsku lokomotivu namenjenu vući konvoja s naftom sa đerdapske obale. Pored Merlina Minšela, među nekolicinom agenta koji su Flemingu poslužili za prototip Džejsma Bonda, veoma često je spominjan Džulijus Hanau.

Džulijus Hanau (25.4.1885-11.5.1943), rođen u Južnoj Africi kao Džulius Hannon) pukovnik engleske obaveštajne službe jevrejskog porekla, sa konspirativnim imenom "Cezar" u Beogradu je delovao kao predstavnik proizvođača opreme za Radio Beograd - "Marconi Wireless". Proslavio se "kupovinom" – organizacijom vojnog puča od 27. marta 1941, koji je umnogome predodredio istoriju Jugoslavije. Prema drugim izvorima, imao je privatnu firmu sa Malkolmom Burom, zvanična profesija entomologist; govorio je nemački, francuski, srpski, španski, holandski, zulu. U knjizi "Rat špijuna u Kraljevini Jugoslaviji" o njemu se, kao junaku pred-ratnih krimiromana, navodi: "Predstavnici Abvera i Gestapoa u Beogradu prozvali su mr. Hanaua 'čovjek s bezbroj lica' - to zato što niko tačno nije znao kako on fizički izgleda! Čas je imao crnu kosu, čas riđu, čas brkove, čas je bio bez brkova, čas je imao naočare, čas nije, čas je bio sed, čas plav!". Iz 1940. godine datira plan izvođenja velike diverzije survavanjem u Dunav 6600 metara visokog stenovitog masiva Mali Štrbac. Već je dopremljeno pet vagona eksploziva i započeto bušenje stena kada je, na intervenciju nemačke strane, jugoslovenska vlada sprečila ostvarenje engleskog plana. Koleginica nemačkih agenata Aleksandra Lanina i Leonida Čudnovskog, Vera Pešić, prenela je Nalcima poverljive informacije o delovanju engleske obaveštajne grupe Hanau u reonu Kladovo - Donji Milanovac. O značaju poduhvata obaveštava nas pismo koje je 28. marta 1941. godine šef operacije SOE u Jugoslaviji, Hju Dalton, uputio Vinstonu Čerčilu, nakon što je engleska služba posredstvom operativaca Beneta, Hanaua i Mastersona odlučujuće doprinela izvršenju puča generala Simovića: "Januara ove godine odlučio sam da pošaljem majora Džona Tejlora na Balkan. Evo Tejlorovih instrukcija po redosledu važnosti: Prevrnuti i nebo i zemlju da naši prijatelji u jugoslovenskom generalštabu sprovedu u delo plan o blokadi Dunava... Sećate se da vaš apel knezu Pavlu za miniranje stene u Đerdapu nije urodio plodom zbog neodlučnosti tog ljigavca. Znači plan u vezi s Đerdapom ne može da se ostvari na vreme zahvaljujući knezu Pavlu. Taj plan će ipak uskoro moći da se ostvari. Tako je bar rečeno Tejloru u jugoslovenskom generalštabu. Puč je bio uspešan. Nadajmo se da će i krajnji udarac biti isti".

Ernest Vajner Laner, rođen 29.5.1922. u Beču, sa grupom od hiljadu izgnanika iz srednjeevropskih zemalja, dospeo je u Kladovo 31.12.1939, odakle je nakon nekoliko meseci uspeo da se domogne Palestine. Ubrzo se vratio u Jugoslaviju kao pripadnik tajne organizacije *Hagane*, čiji su komandosi odaslati u Evropu radi diverzija protiv nacista. Tokom rata bio je oficir za vezu u Titovom Glavnom štabu, kao i komandant Druge regimente *Palmaha* - elitne jedinice jevrejske ilegalne organizacije u Palestini. Laner je 1951.godine postao najmlađi komandant brigade izraelske armije, istakavši se razbijanjem sirijskog fronta u Arapsko-izraelskom ratu 1967. U sukobu Egipta i Sirije sa Izraelom 1973. godine komandovao je divizijom na Golanskoj visoravni.

Ranko Jakovljević je pisac niza rasprava iz oblasti upravnog i ustavnog prava, a njegovi brojni istoriografski radovi i eseji o značajnim društvenim zbivanjima na srednjem Podunavlju, od antičkih vremena do XX veka, objavljeni su u raznim knjigama i publikacijama.

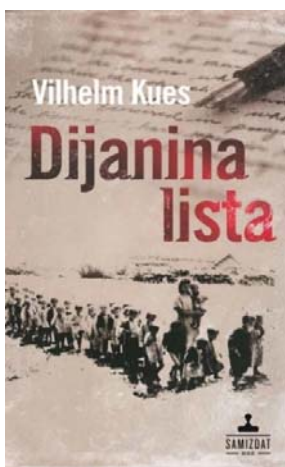
Delo o kome se priča Vilhelm Kues - "Dijanina lista"

Prevod sa nemačkog jezika

Dušica Milojković,

B92 Edicija Busola, 2017.

Izdavačkoj kući Samizdat B92 su se nedeljama po objavljivanju ove knjige javljale žrtave ustaškog i nacističkog režima, interesujući se za knjigu, ali i pružajući izraze podrške i zahvalnosti. Priče poput ove zaista zaslužuju najveću moguću pažnju. Upravo iz tog razloga ovim putem pozivamo sve one koji su doživeli nešto slično da se jave redakciji kako bismo njihove ispovesti objavili i pomogli širenju priče o ovoj izuzetnoj ženi i njenoj akciji.

Dijana Budisavljević

Na ovogodišnjem Međunarodnom sajmu knjiga u Beogradu na štandu *Samizdata B92* održana je promocija knjige „Dijanina lista“, austrijskog autora Vilhelma Kuesa, koja je ubrzo po objavljivanju na srpskom jeziku izazvala veliko interesovanje čitalaca.

Reč je o biografiji Dijane Budisavljević, rođene Obeksler, koja je zaslužna za akciju spasavanja više od 12.000 srpske dece iz ustaških logora tokom Drugog svetskog rata.

Tokom trodnevnog boravaka u Beogradu autor je bio gost brojnih medijskih kuća, što je i dovelo do možda jednog od najznačajnijih, a sigurno najemotivnijeg susreta koji je autor imao tokom svoje posete.

Nije neuobičajeno da na potpisivanjima knjiga čitaoci autoru donesu neki poklon – suvenir, knjigu, ili nešto slično.

Na štand *Samizdata B92* došao je stariji gospodin noseći papir brižljivo spakovan u prozirnu foliju. „Oprostite, kupio sam knjigu, pa sam doneo i, eto, jedan poklon za autora“, rekao je...

„Ako nije problem... Ovo je, vidite, fotokopija naravno, uzeo sam je iz beogradskog Muzeja žrtava genocida, a vidite gore, oni su to pozajmili iz zagrebačkog arhiva, vidite gore ovaj pečat... ovo je deo liste, deo spiska Dijane Budisavljević iz avgusta '42. na kom su izdvojena deca ispod šest godina za transport... evo, dole je njen potpis... Dijana Budisavljević... a ovde...“ dok mu glas sve jače drhti, gospodin okreće papir i upire prstom na ime na vrhu, „ovde stoji moje ime i prezime.“

Vilhelm Kuehs je zbunjeno gledao u list papira dok je slušao objašnjenje ovog čoveka: Dušan Jerinić, koji se nalazio ispred njega, bio je jedno od dece koju je Dijana Budisavljević spasila iz ustaških logora i pružila mu šansu za život.

„Upravo sam o tom transportu pisao u jednom od poglavlja!“ rekao je Vilhelm uzbuđeno dok je slušao Dušanovu priču. Do tog dana on nije bio u prilici da upozna nijedno „Dijanino dete“. Nikad nije video ni spisak, niti makar deo spiska koje je Dijana s pažnjom sastavljala znajući da će nakon rata to biti ključno za ponovno ujedinjenje dece sa njihovim porodicama. Kartoteka joj je oduzeta i o njoj se kasnije staralo tadašnje Ministarstvo socijalne politike, a javnosti je danas je nepoznato da li je i u kom obimu sačuvana.

„U zagrebačkom arhivu su mi rekli da ništa nemaju“, objašnjava autor dok priča o svom istraživačkom poduhvatu koji je prethodio pisanju knjige.

Ovaj dirljiv susret završio se sa suzama u očima, a Kues je poklon sa zahvalnošću prihvatio. „Ovo će biti uramljeno i izloženo u mojoj kancelariji!“ ponosno je rekao.

Dijanina lista opisuje istinitu priču o izuzetnoj ženi Dijani Budisavljević, koja je tokom Drugog svetskog rata sprovela jednu od najvećih humanitarnih akcija

ne samo na tlu podeljene i okupirane Jugoslavije nego i u Evropi pod okupacijom ili dominacijom nacističke Nemačke. Reč je o akciji spasavanja više hiljada srpske dece iz logora Nezavisne Države Hrvatske.

Akcija spasavanja srpske dece iz ustaških logora u svom punom obimu otpočela je posle operacije nemačkih i snaga NDH u Bosanskoj Krajini i na Kozari, u junu i julu 1942. Posle užasnih pokolja tokom same operacije, desetine hiljada osoba svih uzrasta je deportovano u Jasenovac, najveći ustaški koncentracioni logor.

Veliki broj zatočenika je odmah ubijen, dok je jedan broj muškaraca i žena upućen u logore u Nemačkoj ili Norveškoj, direktno ili preko logora na Beogradskom sajmištu. Od žena su pre deportovanja oduzeta deca, čak i ako se radilo o sasvim malim bebama. Tako se početkom leta 1942. u ustaškim logorima u Jasenovcu, Staroj Gradiški i okolini našlo više hiljada srpske dece odvojene od roditelja, među kojom je ubrzo nastao pomor od gladi i bolesti. Velika grupa dece je usmrćena otrovnim gasom u logoru Stara Gradiška.

Potpuno uništenje ovih malih zatočenika sprečila je akcija koju je vodila Dijana Budisavljević, tada već sa širokim krugom saradnika.

Odmah nakon rata pripadnici *Ozne* od Dijane Budisavljević oduzimaju kompletnu brižljivo vođenu kartoteku s fotografijama, te joj zabranjuju dalji rad.

Vilhelm Kues je uspeo verno da dočara ono što je bilo osnovno: atmosferu masovnih progona i smrti. Njegova knjiga ima izuzetan značaj za upoznavanje široke javnosti s jednim tako važnim humanitarnim poduhvatom kakav je spasavanje srpske dece iz ustaških logora.

Knjiga *Dijanina lista* prvobitno je objavljena u autorovoj rodnoj Austriji, a svega nekoliko meseci kasnije objavljen je i srpski prevod knjige u izdanju *Samizdata B92*.

U ovom broju

Dore Gold: *Da li je istina da su UN stvorile Izrael?*

Ivan Ninić: *Jerusalim, bojno polje memorije Hronologija Jerusolima iz veka u vek*

Predrag Finci: *Fotografije o Sarajevu*

Sofija Živković: *Dorćolska književna juderija*

Mladenka Ivanković: *Brodovi nade*

Tatjana Gromača Vadanjel: *Tadeusz Borowski*

Narcisa Potežica: *Maria Angels Anglada*

Kjamran Agajev: *Nova Putinova gasna avantura*

Peter E. Gordon: *Melanholija levice*

Ranko Jakovljević: *Špijuni koji su voleli Kladovo*

Vilhelm Kues: *Dijanina lista*

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>
<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - Ivan L Ninić

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

*Logo Lameda je rad slikarke Simonide
Perice Uth iz Washingtona*